42-39

М. ДАНИЛОВ-ЧАЛДУН

ТАЙГА ҪАТТАРЕСЕМ

ЧӐВАШГОСИЗДАТ • 1941

М. ДАНИЛОВ-ЧАЛДУН

ОБЯЗАТЕЛЬНЫЕ
экземпляры в количестве ______
экземпляров
ПОЛУЧЕНЫ
19 V 1942 г.
Подпись

ТАЙГА ПАТТӐРӖСЕМ

КАЛАВСЕМ

★

ЧӐВАШ АССР
ГОСУДАРСТВО ИЗДАТЕЛЬСТВИ
ШУПАШКАР 1942

ТАЙГА ПАТТĂРĔСЕМ

I

Вăл ял вырăнĕнче ĕлĕк пĕртен-пĕр сунарçă пӳрчĕ çеç сăрт айккинче хĕвеле хирĕç салхуллăн пăхса ларнă. Пӳрт çумĕнчен хура шывлă, нумай пулăллă Барсас шывĕ шăппăн пĕтĕрĕнсе юхса иртнĕ. Йĕри-тавра хура вăрман кашласа ларнă. Вăл вăрман Кальчугин шахтинчен пуçласа Нарыма çитиччченех сарăлса выртнă. Унта ĕмĕртенпех упасем, рысьсем, тилĕсем, никамран хăрамасăр, хуçа пулса асса çӳренĕ. Вăхăт çитсен—кĕркунне, вăл таврана сунарçăсем пынă. Пĕр вăхăта вăрманта пăшал сассисем кĕрленĕ. Йытăсем вĕрнĕ. Юр çуса сивĕтсен, сунарçăсем каялла кайнă. Вара вăрман каллех лăпланнă. Анчах хура вăрман нихăçан та кашлама чарăнман: вăл çулла та, хĕлле те, çилпе те, çилсĕр те, ялан кашланă. Вăхăт-вăхăт вăйлă çилтăвăл тухса, вырăнĕ-вырăнĕпе ĕмĕрхи йывăçсене тĕпĕ-тымарĕпе кăкласа пăрахнă. Ун пек вырăнсене çĕнĕ хунав шăтса тухса ӳснĕ.

Тĕнче вăрçи пуçланас умĕн çав сунарçă утарĕ патне Утриван ятлă пĕр пуян куçса пынă. Вăл унта икĕ хутлă, çирĕм тăвата чӳречеллĕ

пӳрт ларттарнӑ. Йӗри-тавра виҫӗ аршӑн ҫӳллӗшӗ хӳме тытса ҫавӑрнӑ.

Утриван хыҫҫӑн унта кӗҫех виҫ-тӑватӑ кил куҫса пынӑ, вара вӑл вырӑнта пӗчӗк ял пулса ларнӑ. Ялне „Утар“ тесе ят панӑ.

Ҫав Утар ялне Вассапа Уҫӑп та ҫӗнӗ ҫӗре куҫса пынӑ. Малтанах вӗсем, икӗ ҫул хушши, Утриван патӗнче тарҫӑра пурӑннӑ. Унтан, пӗчӗкҫеҫҫӗ тӑватӑ кӗтеслӗ пӳрт лартса, хӑйсем тӗллӗн пурӑна пуҫланӑ. Уҫӑп ашшӗ—Ехрим старик пулӑ тытса сутнӑ укҫипе пӗр ӗне туяннӑ.

— Кӑҫалхи пӑрушне ӳстерсен, икӗ чун ӗне пулать. Хӗле кӗрсен сунара ҫӳресе кайӑк-кӗшӗк тытса сутсан, укҫипе лаша туянатпӑр,— тенӗ Уҫӑппа Васса.

Пирвайхи ҫулсенчех Утар хресченӗсем тырӑпулӑ нумай акайман, мӗншӗн тесен вӑрман кӑкласа акасси ҫӑмӑл ӗҫ мар. Ҫавӑнпа хӑшӗсем вӑрманта сунара ҫӳресе, хӑшӗсем Барсасра пулӑ тытса тӑранса пурӑннӑ. Ҫур яла яхӑн Утриван патӗнче тарҫӑра ӗҫлесе тӑранкаласа пурӑннӑ.

Вӑхӑт ҫитсен, Вассасен ӗни пӑруланӑ. Пӑрушне Васса пӗчӗк ача пек пӑхса ӳстернӗ. „Икӗ ӗне пулать“, тесе кӗтнӗ. Уҫӑп сунара ҫӳресе кайӑк-кӗшӗк тытса сутса, лаша туянасса ӗмӗтленсе пурӑннӑ. Анчах ӗмӗтленнӗ ӗмӗчӗ ҫитмен. Ҫав ҫул, шӑп ыраш вырнӑ вӑхӑтра, Уҫӑпа иккӗмӗш хут салтака илсе—тӗнче вӑрҫине хуса кайнӑ. Ялтан пӗр Уҫӑпа ҫеҫ мар, унпа пӗрле тата вунӑ ҫынна илсе кайнӑ. Вунӑ хӗрарӑм

юратнă упăшкисенчен уйрăлнă,—хăшĕсем тен вăхăтлăха, хăшĕсем тен ĕмĕрлĕхех. Пĕчĕк ача пек татăлса йĕнĕ Васса.

Пĕр çул çитнĕ. Иккĕ те иртнĕ. Виççĕ тулнă. Анчах Васса хăйĕн юратнă упăшкине кĕтсе илеймен. Малтанах Уçăп час-часах çырусем çырса тăнă. Кашни çырăвĕнчех: „Ан хуйхăр, Васса. Кĕтсе тăр—вăрçă чарăнсанах таврăнăп. Аттене те салам кала“, тесе йăпатса çырнă. Чăнах та, Васса вăрçă чарăнса упăшки таврăнасса тем пекех кĕтнĕ. Хăш каç, упăшки асне килсен, пĕр куç хупмасăр çĕр каçнă. Çывăрса кайсан та, тĕлĕкĕнче Уçăпа курнă. Çапла кĕтсе purăннă çĕртех, Уçăпран çыру килми пулнă.

— Вĕлерчĕç пуль, çавăнпа çыру çук...—кунĕн-çĕрĕнех йĕнĕ Васса. Кăвак куçĕсем путса аннă унăн.

Ватă хуняшшĕ—Ехрим старик кинне пĕтĕм чунĕнчен шелленнĕ.

— Кинĕм, ытла ан хуйхăр-ха... Тен тыткăна лекнĕ пуль. Вилмен пулсан, вăрçă чарăнсан таврăнĕ...—йăпатнă вăл кинне.

Васса йĕме чарăнман, кинĕн куççульне курсан, Ехрим старикĕн те куçĕсем шывланнă.

— Ах, атте,—тенĕ Васса,—Эпĕ Уçăпран пуçне никама та юратмастăп. Вăл киле таврăнмасан та, эпĕ урăх çынна савассăм çук. Виличченех сана пăхса усрăп, атте...

Çапла кинĕпе хуняшшĕ иккĕшĕ те макăрнă. Вĕсен куççульне никам та курман.

★

Барсас шывӗ тикӗт пек хура. Унта пулӑсем чӑмпӑрт-чӑмпӑрт чӑмаҫҫӗ. Пулӑсене тытса ҫиесшӗн кукӑр ҫунатлӑ чарлансем шыв ҫийӗпе вӗҫсе ҫӳреҫҫӗ. Вӗсем вӗҫсе пынӑ ҫӗртех шыва шӑмпӑрт чӑмса тухаҫҫӗ.

Барсасӑн сылтӑм ҫыранне хыр вӑрманӗ пусса ларать, сулахай енче ҫаранлӑх сарӑлса выртать. Унта ункӑ пек ҫавракалса кӳлӗсем хӑмӑшпа витӗнсе выртаҫҫӗ. Ирлӗ-каҫлӑ кайӑк-кӑвакалсем нартлатса ярӑнса ишсе ҫӳреҫҫӗ.

Ҫӑва тухсан Ехрим старик мӗн кӗркуннечченех Барсас хӗрринче пулӑ тытса пурӑнать. Ӑшӑ вӑхӑтра каҫхине те киле таврӑнмасть, ҫырма хӗрринчех, хурӑн хуппинчен тунӑ хӳшӗре ҫывӑрать. Эрнере пӗрре ҫеҫ килне таврӑнса, мунча кӗрсе кӗпе-йӗм улӑштарать те, каллех ҫырма хӗррине анать. Мӗн тытнӑ пуллине Васса кашни кун пырса илсе каять. Унтан ӑна Кальчугин шахтине кайса сутать. Укҫипе ҫӑнӑх-кӗрпе илсе таврӑнать.

Ялти салтак арӑмӗсем нумайӑшӗ Утриван патӗнче тарҫӑра ӗҫлеҫҫӗ. Васса ун патне каймасть.

— Пуян вӑл сана ӗҫне виличчен ӗҫлесен те тӑраниччен ҫимеллӗх памасть. Ан ҫӳре. Хамӑрах тӑранӑпӑр,—тесе йӑпатать кинне Ехрим старик.

Ҫапла, ҫамрӑк кинӗпе ватӑ хуняшшӗ пулӑ тытса тӑранса пурӑнаҫҫӗ. Лаша чунӗ пулмасан

та, икĕ ĕне усраççĕ. Сĕт-турăх çителĕклĕ, сутмалăх та ытлашши пур.

Утă çулнă вăхăтра Ехрим старик кинне купасем тума пулăшать.

„Вată пулсан та,—атте пур. Вăл вилсе кайсан, пĕччен мĕнле пурнăп-ши?“—хуйхăрать Васса. Савнă упăшкипе икĕ çул пурăнса ача çуратманни кулянтарать ăна. „Ача пулсан—йăпанчăк пулĕччĕ“,—тесе шухăшлать вăл. Упăшкинчен çыру килмесен те, вăрçă чарăнсан Уçăп таврăнас пекех туйăнать ăна. Кунĕн-çĕрĕн кĕтет упăшкине Васса. Анчах вăрçă чарăнассин тĕлли-палли курăнмасть. Малтанах патшалăхпа патшалăх вăрçатчĕç. Халĕ ĕнтĕ Россия халăхĕ икĕ енне уйрăлса çапăçать: пĕр енче чухăнсем тăраççĕ, тепĕр енче пуянсем. Анчах çак икĕ вăй мĕншĕн çапăçнине Васса ниепле те чухласа илеймест, мĕншĕн тесен вăл хутла сахал пĕлет, пурĕ те икĕ çул кăна вĕреннĕ. Тата ниçта та тухса çӳремен.

— Шăп тĕлĕнмелле ку çынсенчен. Тем çитмест. Темшĕн çапăçаççĕ,—тесе тĕлĕнет Ехрим старик.

— Çапăçакансем мĕншĕн çапăçнине пĕлеççĕ пуль те-ха,—тесе тавăрать Васса хуняшшĕне.

— 1905 çулта çакăн пек пулнăччĕ. Ун чухне те çапла çапăçрĕç-çапăçрĕç те, кайран епле хĕстерсе хучĕç. Мĕн чухлĕ çынсене тĕрмене хупса лартрĕç. Мĕн чухлĕ каторгăна ăсатрĕç...—тесе хаш сывлать Ехрим старик.

Çапла кинĕпе хуняшшĕ кашни кунах вăрçă

çинчен калаçаççĕ. Вăрçă чарăнасса кĕтеççĕ. Анчах ниепле те кĕтсе илеймеççĕ. Вăхăт малаллах шăвать.

☆

Пĕрре çапла Ехрим старик тетелĕсене шыва карнă та, хӳшши умĕнче чĕлĕм туртса ларать. Сасартăк хыçра пăшал сассисем кĕрлесе кайрĕç.

— Мĕн, камсем унта пăшал персе çӳреççĕ? Хамăр ялсем-ши е шахтăран сунарçăсем çамрăк пăчăрсене пеме килнĕ-ши?—тесе хăй тĕллĕн калаçса илчĕ Ехрим старик. Çав самантрах ун патне пĕр çамрăк çын хашкаса чупса пычĕ.

— Мучи, тархасшăн эсĕ мана киммӳпе çырма леш енне каçма ирĕк пар,—йăлăнса ыйтрĕ вăл.

Ехрим старик ун çине тĕлĕнсе пăхрĕ: „Салтака каясран тарса çӳрекенскер пулас ку", тесе шухăшларĕ.

— Мĕн тума каçасшăн эсĕ çырма леш енне?—тесе ыйтрĕ вăл.

— Эпĕ, мучи, шуррисенчен тарса килетĕп...—терĕ çамрăк çын чĕтрекен сасăпа.

Ехрим старик темĕн чухласа илчĕ:

— А-а-а... Вăл пăшал сассисем сан çине пулчĕç-и-ха... Эпĕ сунарçăсем çамрăк пăчăрсене переççĕ, тесе ларатăп. Ну, турă санпала, кимĕ унтах ав, лар та ишсе каç...

— Пысăк тав сана, мучи...

Çамрăк çын самантрах çырма хĕррине чупса анса кимĕ çине ларчĕ те, шывалла кĕрсе кайрĕ. Анчах вăл кимĕпе ишме пĕлмест иккен, ăна хăвăрт юхакан шыв самантрах аналла юхтарса кайрĕ.

— Эккей, хамăн лартса каçарса ямаллаччĕ. Кимми ӳпĕнсе кайсан, путса вилĕ айван,—тесе ӳкĕнсе ури çине сиксе тăчĕ Ехрим старик. Кăшкăрма хăтланчĕ. Анчах кимĕ шыв кукринелле юхса кайса, курăнми пулчĕ. Ехрим старик курпунне кăларса, çыран хĕррине чупса анчĕ.

— Эй, старик! Çакăнтан пĕр çын иртсе кайнине курмарăн-и?! — илтĕнчĕ ăна кăшкăрна сасă.

Ехрим старик сасă енне çаврăнса пăхрĕ те, хăйĕнчен инçе те мар виçĕ салтак тăнине курчĕ. Пĕри ылттăн пагунлă—вăл офицер пулас. Виççĕшин аллисенче те пăшал. Вĕсене курсан Ехрим старик хăраса ӳкрĕ. Хирĕç сăмах каламa пĕлмесĕр хытса тăрать. Çамрăк çынна курнине те каласан аван, те каламасан лайăх. Каласан—кимĕ çине лартса янăшăн хăйне айăпламa пултараççĕ.

— Ну, мĕн юпа пек хытса тăратăн?!. Çын иртсе кайнине куртăн-и? Хăш еннелле кайрĕ? Çакăнтан иртмесен—урăх ăна валли çул çук!..— тесе кăшкăрчĕ çиллĕн офицер.

Ехрим старик кăшт шухăшласа тăчĕ те:

— Салтак гимнастерки тăхăннă пĕр çамрăк çын, ав, çавăнталла чупса иртсе кайрĕ,—тесе,

шыв юхӑмнелле хирӗç тӑвалла аллипе чӑсса кӑтартрӗ.

— Суймастӑн-и?!. Асту! Суйсан—эпир сана кайран та шыраса тупӑпӑр!—тесе, аллинчи револьверӗпе юнаса хӑратрӗ офицер.

— Ватӑ пуçӑмпа ма суяс ман сире. Чӑннипе калатӑп: çавӑнталла иртсе кайрӗ,—терӗ Ехрим старик ӗнентермех тӑрӑшса.

Офицер хӑйӗн салтакӗсене ертсе, Ехрим старик кӑтартнӑ май—шыва хирӗç тӑвалла васкаса утрӗ.

— Ах, чуниллисем! Çыннин, тен, пӗр айӑп та çук. А вӗсем ӑна çаплах тайга тӑрӑх тискер кайӑк пек хуса çӳреççӗ,—хӑй тӗллӗн калаçса тӑчӗ Ехрим старик.

Çамрӑк çынна хӑвалакан офицерпа хӗçпӑшаллӑ салтаксем курӑнми пулсан, Ехрим старик шыв юхӑмне май, анаталла лакӑштатса чупрӗ.

Ватӑскерӗн кӑкӑрӗ пӳлӗнет. Кӑшкӑрсан та сасси аран хӑрӑлтатса тухать. Çухрӑм ытла чупсан тин вӑл кимӗ çине ларса кайнӑ çамрӑк çынна хуса çитрӗ.

Кимӗ çинчи çын ни леш хӗррине, ни ку хӗррине ишсе тухаймасӑр çапкаланать. Кимми халь ӳпӗнсе каяс пек каллӗ-маллӗ чӳхенет, шыв пӗтӗрӗнсе юхакан вырӑнсенче пӗр тӗлте çавӑрӑнса тӑрать, унтан каллех юхса каять.

— Кунталла иш, кунталла!—тесе кӑшкӑрать Ехрим старик.

Тата çур çухрӑм пек юхсан кимӗ аран-аран çыран хӗррине çитсе перӗнчӗ.

— Ишме пĕлмесен—ма кимĕ çине ларас! Калаççĕ ăна: ишме пĕлместĕп, тесе. Хам лартса каçарса янă пулăттăм. Кимми шел мар, хуна шел, путса вилме пултаратăн,—тесе, тарăхса ятлаçать Ехрим старик.

Кимĕпе ишсе чăм шыва ӳкнĕ çын кимĕ çинчен тухрĕ.

— Халь хăрамалли çук ĕнтĕ. Леш, сана хуса килекен салтаксене эпĕ, ав, тăвалла кăтартса ятăм. Ан тив, вăрман тăрăх шыраса çӳретчĕр,—терĕ Ехрим савăнăçлăн.

— Тавтапуç сана, мучи, мана хăтарнăшăн. Эсĕ киммӳне паман пулсан, вĕсем мана тытатчĕç,—терĕ çамрăк çын.

Самаях ывăннă Ехрим старик, çыран хĕррине ларса, кукăр чăпăклă чĕлĕмне тивертсе ячĕ.

— Эсĕ хăш ялсем пулатăн, ачам?—тесе ыйтрĕ вăл.

— Эпĕ ялтан мар,—шахтăран, мучи...

— Кальчугин шахтинчен-и?.. Апла—инçетрисем мар.

Ехрим старик, чĕлĕмне вăрăмăн туртса, тĕтĕмне палкаттарса кăларса ячĕ.

— Ма хăвалаççĕ вăл салтаксем сана? Мĕн айăп турăн?..

Çамрăк çын кĕскен каласа пачĕ:

— Эпир юлташпа ĕнер çеç Австрирен таврăнтăмăр—тыткăна лекнĕччĕ эпир унта. Вăл пĕр кунлăха ман пата хăнана чарăнчĕ. Эпĕ хам авланман. Килте ман ватă анне çеç. Вăл пире мунча хутса кӳртрĕ. Мунчаран таврăнсан чей

ĕçселаратпăр. Сасартăк пирĕн пата пĕр офицер тата икĕ салтак пырса кĕчĕç.

— Эсир-и-ха çак Австрирен тыткăнтан таврăннă çынсем?—тесе ыйтрĕ офицер.

— Вара, эпир пулатпăр,—терĕм эпĕ.

— Эсир хĕрлисен çарĕнче пулнă-и?—тĕпчет пирĕнтен офицер.

— Çук, эпир Хĕрлĕ Çарта пулман. Вĕсем пире вăйпа илмерĕç. Эпир хамăр ирĕкпе юлмарăмăр. Киле таврăнса çемьесене курас килчĕ,—терĕм эпĕ.

— Хĕрлисен çарĕнче пулман... Хм-м... Эсир пирĕн çара хăвăр ирĕкпе çырăнатăр-и?—ыйтрĕ пирĕнтен офицер.

Эпĕ хамăн юлташ çине пăхса илтĕм.

— Пĕлместĕп, юлташ мĕн шутлать... Анчах эпĕ хам ирĕкпе çырăнма пултараймастăп. Вăрçă йăлăхтарса çитерчĕ ĕнтĕ. Канас килет,—терĕм.

— Эпĕ те хам ирĕкпе çырăнмастăп,—терĕ юлташ.

— Хăвăр ирĕкĕрпе çырăнмастăр пулсан, эпир сире вăйпа илетпĕр...

— Сирĕн ирĕк,—терĕм эпĕ офицера.

— Ну, тумланăр! Атьăр, утăр пирĕн хыçран!—тесе хушрĕ офицер.

Мĕн тăвас?—вĕсем хĕçпăшаллă. Пăхăнтарчĕç. Тумланса тухрăмăр. Офицер малтан, эпир вăтаçĕртен утатпăр. Пирĕн хыçран салтаксем пăшалĕсене хатĕр тытса пыраççĕ. Манăн ватă анне пĕчĕк ача пек йĕрсе юлчĕ.

„Мĕнле хăтăлас ку тăшмансен аллинчен?“

тесе шухăшласа пыратăп. Вĕсем пире тÿрех штаба илсе кайма тăчĕç. Шуррисен штабĕ шахта тулашĕнче. Унта вăрман урлă каймалла. Шахтăран тухсан вăрмана кĕтĕмĕр.

— Вашеблагороди, ман ăш ыратать...—терĕм эпĕ пĕкĕрĕлсе.

Офицер ман çине шурă куçĕсемпе çаврăнса пăхрĕ.

— Штаба çитиччен тÿс. Инçе мар...—терĕ вăл çиллĕн.

— Тÿсме çук, вашеблагороди,—терĕм эпĕ авкаланса.

Офицер ман ăш ыратнине ĕненчĕ пулас.

— Вăн, кайса лар...—терĕ йĕрĕнчĕклĕн.

Эпĕ çултан пăрăнса çÿллĕ курăк ăшне кĕрсе лартăм.

— Вашеблагороди, мана та ирĕк парăрсам...— тет ман юлташ. Вăл та манпа юнашар пырса вырăнаçрĕ.

— Тарар... Штаба çитерсен—кансĕр пулĕ...— тетĕп юлташа шăппăн.

Юлташ та тарма килĕшрĕ.

— Ну, хăвăртрах!..—кăшкăрать офицер.

Самантрах иксĕмĕр те харăс сиксе тăтăмăр та, вăрман чăтлăхне пĕрхĕнтĕмĕр.

— Стой!..

— Стой!..—кăшкăрса ячĕ офицер.

Хыçран пеме пуçларĕç хайхисем. Пульăсем пуç урлă шилесе иртсе каяççĕ. Печĕç-печĕç— лектерейменĕç. Тарса хăтăлтăмăр.

— Хăтăлтăмăр, юлташ,—терĕм эпĕ, чупма чарăнса.

Йывăç вуллисем хушшипе утса пыратпăр.

— Кунтан ĕнтĕ пирĕн ял инçе мар,—тесе калаçса пырать ман юлташ. Сасартăк хай офицерпе салтаксем пирĕн умма пычĕç тухрĕç.

— Стой!—кăшкăрать офицерĕ.

Эпир калле тапса сикрĕмĕр. Каллех пеме пуçларĕç. Ман юлташ, чупса пынă çĕртех, чикĕнсе ӳксе юлчĕ. Эпĕ ак—аран тарса хăтăлтăм. Тен мана тытатчĕç пулĕ... Эсĕ пулăшрăн, мучи...—тесе пĕтерчĕ çамрăк çын хăйĕн сăмахне.

— Эсĕ хăтăлтăн... Юлташна шел,—терĕ Ехрим старик вăрăмăн сывласа.

Унтан вĕсем пĕр вăхăта чĕнмесĕр ларчĕç.

— Манăн та, сан пекех, пĕр ывăл пурччĕ. Салтака илсе кайрĕç те — çухалчĕ. Çыру та килмест. Те вĕлерчĕç, те тыткăна лекрĕ...— терĕ Ехрим старик хуйхăллăн.

— Вăл та, ку та пулма пултарать... Вăрçă вĕт... Сан ывăлу мĕнле хушаматлă? Тен эпĕ ăна пĕлетĕп те-и,—терĕ çамрăк çын.

— Протасов Уçăп.

Шахтер Ехрим старик куçĕнчен тинкерсе пăхрĕ.

— Протасов Уçăп?!. Вăл сан ывăлу?.. Эсĕ унăн ашшĕ?..

— Вара, ман ывăл... Эсĕ ăна пĕлетним?

— Тарса хăтăлаймарĕ... Вĕлерчĕç... тăшмансем...—терĕ шахтер хуллен.

— Сан юлташу ман ывăл — Уçăп пулнă-и вара?.. Ехрим старик ури çине сиксе тăчĕ.

— Çавă, ман сывăх юлташ...— хуллен пăшăлтатрĕ шахтер.

Пĕр вăхăта вĕсем сăмах чĕнмесĕр пуçĕсене чиксе тăчĕç.

— Кĕтсе пурăнтăмăр... Вĕлерчĕç... Чуниллисем!..— терĕ Ехрим старик, куççулĕсене шăлса.

Хĕвел вăрман хыçне анса пытанчĕ. Сантаlăка каçхи сăн хупласа илчĕ.

— Ывăлăн ўчĕ инçетре-и?..— пăшăлтатрĕ Ехрим старик.— Пытарас пулать...

— Çывăхрах, мучи... Атя, кайăпăр...

Ехрим старикпе шахтер вăрманалла кĕрсе кайса курăнми пулчĕç. Барсас шывĕ сасăсăр юхать. Кўлĕсенче кайăк-кăвакалсем нартлатаççĕ. Таврара пурнăç вĕресе тăрать.

☆

Шăматкун. Паян Ехрим старик киле таврăнмалла. Васса хуняшшĕне кĕтсе, мунча хутса хатĕрлерĕ. Анчах старик темшĕн час таврăнмарĕ.

— Мĕн туса тăчĕ тата?.. Пулă лайăх кĕрет пуль... Çавăнпа тытăнса тăрать...— тесе хăй тĕллĕн калаçать Васса килĕнче. Вăл паçăрах мунча кĕрсе тухнă ĕнтĕ—чўрече умĕнче кăлкан пек сарă çўçне тураса ларать. Çак вăхăтра Ехрим старикпе шахтер хапхаран пырса кĕчĕç.

Васса, салтак гимнастерки тăхăннă шахтера курсан, хăйĕн упăшки Уçăп таврăнчĕ пулĕ тесе

савăнса ўкрĕ; анчах савăнни кăлăхах пулчĕ— гимнастерка тăхăннă çын Уçăп пулмарĕ.

— Кин, паллашăр... Ку çын—Уçăп юлташĕ,— Морозов—терĕ хуллен Ехрим старик.

Васса пĕр самант сăмах чĕнмесĕр хытса тăчĕ.

— А Уçăп ăçта вара?..—ыйтрĕ вăл юлашкинчен.

Ехрим старикпе шахтер пĕр-пĕрин куçĕнчен пăхса илчĕç.

— Мĕн пытаратăр эсир манран?.. Калăр тўррипе, Уçăп ăçта?

Шахтер Васса куçĕнчен хурлăхлăн пăхса илчĕ те: „сасартăк каласа кăмăлне хуçас мар", тесе шухăшларĕ.

— Уçăп Кальчугина чарăнса юлчĕ. Ыран килсе çитет...—терĕ вăл йăваш сасăпа.

— Уçăп таврăнать-и?!—савăнăçлăн кăшкăрса ячĕ Васса.

— Çаплах...—пăшăлтатрĕ хуллен шахтер.

Ехрим старик шарламарĕ: „Уçăпа вĕлерни çинчен каласан, халех ĕсĕклесе йĕме пуçăнать. Халь калас мар, кайран, ыран пĕлтерĕп", тесе шухăшларĕ.

Васса упăшки чăнахах ыран Кальчугинран килет тесе, пĕтĕм чĕринчен савăнса ўкрĕ.

— Атте, мунча кайса кĕрĕр. Пултарни нумай пулать. Сивĕнсе кайĕ тата. Эпĕ эсир çăвăнса тухиччен апат хатĕрлем...—тесе, кăмака умĕнче кăштăртатма пуçларĕ Васса.

Ехрим старик хуйхăллă. Вăхăт-вăхăт вăл тарăнăн сывласа илет.

— Атя, ачам, кайса кĕрер...—терĕ Ехрим старик ассăн сывласа.

Ехрим старикпе шахтер мунча кĕме тухса утрĕç, Васса васкаса апат хатĕрлеме пикенчĕ. Халĕ ĕнтĕ унăн пĕтĕм шухăшĕ те Уçăп çинче. Хăй та сисмест:

— Уçăп, чунăм, ыран эпир санпа каллех пĕрлешетпĕр,—тесе хăй тĕллĕн мăкăртатать Васса.

Тĕттĕм пулчĕ. Барсасран тĕтре çĕкленсе пĕлĕте хупласа хучĕ. Ялта никамăн та хăй çути курăнмасть. Пĕр Васса пӳрчĕн чӳречисенчен çеç йăлтăр çутă курăнать. Кăмаки трубинчен палкаса тĕтĕм тухать.

Васса кăмака умĕнче апат хатĕрлесе тăнипе хăй те сисмерĕ—пӳрт алăкĕ яри уçăлчĕ те—пӳрте икĕ салтакпа офицер кĕрсе тăчĕç.

— Килхуçи арăмĕ, эпир сирĕн пата çĕр выртма кĕтĕмĕр. Чармастăн пулĕ,—терĕ хулăн сасăпа офицер.

Васса хĕçпăшаллă çынсене курсан хăраса ӳкрĕ. Çан-çурăмĕ сивве шăннă пек чĕтресе илчĕ. Ури вăйĕсем пĕтсе кайрĕç. Хирĕç сăмах чĕнеймест—чĕлхи хытса ларчĕ.

—Ну, мĕн юпа пек хытса тăран тата?!. Çимелли пур-и? Хатĕрле хăвăртрах! Халиччен салтаксене курман-им эсĕ?—тесе хытах кăшкăрчĕ офицер.

— Ара, пирĕн пӳрчĕ пит пĕчĕккĕ-çке... Ăçта

вырнаҫтарсá вырттарăп эпĕ сире?..—терĕ Васса, аран пăшăлтатса.

— Пире вырăн нумай кирлĕ мар. Хатĕрле хăвăртрах апатна! Эпир паян иртенпе ҫимен,— терĕ офицер, салтăнма пуҫласа.

Салтаксем пăшалĕсене алăк кĕтессине тăрата-тăрата хучĕҫ.

Васса, ним тума пĕлмесĕр, кăмака умĕнче хыпаланса ҫӳрет. Хăй пĕтĕм ӳт-пĕвĕпе сиксе чĕтĕрет.

— Самогон пур-и?—тесе ыйтать офицер.

— Ҫук, эпир халиччен ăна юхтарса курман.

— Хăвăрăн пулмасан—кӳршĕрен кайса тупса кил!—тесе хушать офицер.

— Пирĕн ялта пуян Утриван пур, унăн самогон ҫеҫ мар, пыллă сăра та пички-пичкипех. Сирĕн пек иртсе ҫӳрекен салтаксем ялан ун патне кĕрсе выртаҫҫĕ,—тесе пĕлтерет Васса.

— Эсĕ мана ҫĕр варринче пуян Утривана шыраттарса ан ҫӳре. Эпĕ мĕн калана—ҫавна итле. Пыр, халех пĕр четверт самагон тупса кил!

Васса ним тума аптраса ӳкрĕ. Ҫак самантра Ехрим старик мунчаран тухса пычĕ. Вăл офицерпе салтаксене курсан, алăк умĕнче хытса тăчĕ.

— А-а, пулăҫă старик! Паян эпир сана иккĕмĕш хут куратпăр,—терĕ офицер, старик ҫине пăхса.

Ехрим старикĕн калаҫса тăма вăхăт ҫук— халех шахтер пырса кĕме пултарать.

— Эккей... эпĕ чĕлĕме мунча умне манса хăварнă. Кайса илсе килем-ха,—тесе, пӳртрен калле васкаса тухрĕ Ехрим старик.

— Атте, çул май аннесем патне кĕрсе пĕр четверть самогон илсе кил!—тесе кăшкăрчĕ Васса.

— Юрĕ,—алăк хыçĕнче старик сасси илтĕнчĕ. Ехрим алăкран тухсанах шахтера хирĕç пулчĕ.

— Пӳрте ан кĕр. Унта хай, сана хăвалакан офицерпа салтаксем,—тесе пĕлтерчĕ.

Шахтер хăраса ӳкрĕ.

— Пыр, калле мунчана кайса пытанса лар,—терĕ старик шахтера.

☆

Васса сĕтел çине апат хатĕрлерĕ.

— Сан упăшку ăçта?—тесе ыйтрĕ офицер, сĕтел хушшине кĕрсе ларсан.

— Тăваттăмĕш çул ĕнтĕ салтака кайнăранпа, таврăнмарĕ,—тесе пĕлтерчĕ Васса.

Офицер Васса çине ăмсанса пăхса илчĕ.

— Салтак арăмĕ апла эсĕ. Аван!..—терĕ те, уссине калле-малле сăтăркаласа якатрĕ.

Кĕçех Ехрим старик пĕр четверть самогон йăтса пырса кĕчĕ. Вăл, чĕнмесĕр, четвертне сĕтел çине пырса лартрĕ те, хăй кăмака сакки çине кайса ларчĕ.

Офицерпа салтаксем самогон ĕçсе апатланаççĕ. Ехрим старик пуçне чиксе, шухăша кайса ларать. Унăн çав тери çилли тулса çитнĕ.

Вăл ватă пулсан та, хăйĕн пĕртен-пĕр юратнă ывăлне вĕлерекенсене халех тавăрма хатĕр.

— Старик, эпир леш эсир курнă çынна шыраса тупаймарăмăр. Тарса хăтăлчĕ, каналья! Ниçта та каяймĕ, эпир ăна пурĕпĕрех шыраса тупатпăр!—тесе мухтанать офицер.

Ехрим старик офицера хирĕç сăмах чĕнмест. Вăл, ăшĕ çуннипе пĕр вĕçĕмсĕр чĕлĕм мăкăрлантарать. Унăн: „Çын вĕлерекенсем! Юнĕçенсем!“ тесе кăшкăрасси килет. Анчах шикленет.

Васса хуняшшĕ салху ларнине сисет. Тата шахтер мунча кĕрсе таврăнманни те тĕлĕнтерет ăна. Анчах офицерпа салтаксем умĕнче ыйтма хăяймасть.

Офицерпа салтаксем четверть самогона ĕçсе пĕтерчĕç.

— Ну, старик, эпир çывăрма выртатпăр. Эсĕ пире хуралла. Вăл ку пулсан, вăрат,—вăхăт хăрушă,—терĕ офицер сĕтел хушшинчен тухса.

Ĕшеннĕ тата самогон ĕçсе ӳсĕрĕлнĕ офицерпа салтаксем выртнă-выртманах çывăрса кайрĕç.

Ехрим старик кинне тула чĕнсе тухрĕ.

— Кин, пĕлтерем ĕнтĕ сана: çаксем паян пирĕн Уçăпа... персе пăрахнă,—терĕ вăл хурлăхлăн.

Васса кăна илтсен сулăнса кайрĕ. Пĕр вăхăт вăл сывламасăр куçне хупса тăчĕ. Унтан аран пăшăлтатса:

— Ара, ун юлташĕ, Уçăп Кальчугина чарăнса юлчĕ, ыран килсе çитет терĕ-çке...

Ехрим старик ĕç мĕнле пулнине йĕркипе каласа пачĕ.

— Эпир унăн юлташĕпе Уçăпăн ӳтне шыраса тупса вăхăтлăха çĕр айне пытартăмăр. Кĕçĕр çавăнпа час таврăнаймарăмăр,—тесе пĕтерчĕ вăл хăйĕн сăмахне.

— Вĕсем... ман упăшкана вĕлерне... Каçарассăм çук вĕсене уншăн!..—терĕ Васса çиллĕн.

Ехрим старик мунчана кайса шахтера чĕнсе пычĕ. Виççĕн пĕрлешсе, хăйсен тăшманĕсене мĕнле тавăрасси çинчен канашларĕç. Унтан виççĕшĕ те харăс пӳрте кĕчĕç.

Утă çулнă вăхăтри кĕске çĕр хăвăрт иртсе кайрĕ. Хĕвел хĕрелсе тухрĕ. Анчах ялтан офицерпа икĕ салтак тухса кайнине никам та курмарĕ. Вĕсем çинчен Ехрим старик, Васса тата шахтер çеç пĕлеççĕ. Вĕсем хăйсен тăшманĕсене кирлĕ пек тавăрчĕç.

— Халĕ ĕнтĕ, мучи, пирĕн алăра икĕ винтовка тепĕр наган пур. Татах та тупас пулать пирĕн вĕсене. Шуррисене хирĕç тăрса çапăçма чухăн хресченсенчен партизан отрячĕ тăвас пулать,— терĕ Морозов.

— Эпир те кинпе санран юлмастпăр!—терĕ Ехрим старик татăклăн.

II

Яла карательный отряд килес умĕн, Ехрим мучипе Васса, шахтер хушнипе, килти хаклăрах япаласене тата икĕ ĕнине чухăн пурăна-

кан кӳршӗ çыннине пăхса усрама парса хăварчӗç те, Барсас хӗрриневаскарӗç.

Пысăках мар кимӗ инçе çула тухма хатӗр: шахтер унта шур офицерпа салтаксенчен туртса илнӗ пăшалсене, çимелли, тăхăнмалли япаласене типтерлӗн майлаштарса хунă.

— Ну, васкар. мучи, çынсем ан курччăр тата,—терӗ шахтер, ун-кун пăхкаласа.

Старик пӗр саманта ял çинелле пăхса шухăша кайса тăчӗ. Мӗн каласан та шел: паян вăл, ватă пуçӗпе, тăван ялне, çуртне, выльăхчӗрлӗхне пăрахса тухса каять. Нимӗн тума та çук. Вăхăчӗ çавăн пек.

— Ну, мучи, çынсем курман чух васкар,— терӗ Морозов тепӗр хут.

Старик ыйхăран вăраннă пек шартах сикрӗ:

— Эпӗ... хатӗр. Кайрăмăр,—терӗ вăл, кимӗ сăмсине шалалла пăрса.

Тепӗр самантран кимӗ çыран хӗрринчен уйăрăлчӗ те, шыва ик еннелле çурса, шалалла кӗрсе кайрӗ.

Кимӗ çăмăллăн та хăвăрттăн анаталла шăвать. Çыран хӗрринче ӗмӗр-ӗмӗр пуртă, пăчăкă сасси илтмен пихтăсем, чăрăшсем, кедрсем ларса юлаççӗ.

Шахтерпа Васса юнашар ларнă: кӗсменӗсемпе шыва хумхантарса, мӗнпур вăйран ишеççӗ. Ехрим старик кимме тытса пырать.

— Ну, мучи, вăрçа каятпăр вӗт!—тесе хăвăртран-хăвăрт ишет шахтер.

— Каятпăр, ачамсем, каятпăр... Виççĕшне тĕп турăмăр, тата пĕр виçĕ пинĕшне пĕтересчĕ вĕсене, вара тин Уçăпшăн çунакан чĕрем лăпланĕччĕ,—тет ассăн та çиллĕн Ехрим старик.

— Виçĕ пин мар, тĕпĕ-йĕрĕпех кăкласа тăкмалла вĕсене. Вара тин эпир ирĕклĕн пурăнма пултаратпăр,—тесе сăмах хушать Васса.

— Тĕрĕс калатăн, Васса. Вăл тăшмансене пĕр тымар юлмиччен кăкласа тăкмалла. Унсăрăн эпир ирĕклĕ те телейлĕ пурăнăç курас çук,— тесе çирĕплетет шахтер.

Пĕр тавлăк, ниçта чарăнмасăр, Барсас тăрăх аналалла анчĕç вĕсем. Иккĕмĕш кунне Яя шывĕ çине тухрĕç. Яя шывĕ те, Барсас шывĕ пекех, хăвăрттăн та пĕтĕрĕнсе юхать, анчах унăн шывĕ Барсасăнни пек хура тĕслĕ мар, кĕмĕл пек çап-çутă. Пăхсан тĕпĕ курăнать. Пулăсем ишсе çӳрени те паллă. Барсаспа Яя пĕр çĕре пырса кĕнĕ çĕрте пĕр-пĕринпе хутшăнасшăн мар пек вăрахчен кĕрмешеççĕ. Мĕн чухлĕ кĕрмешсен те, Яя шывĕ Барсас шывне çĕнтерет: пĕр çухрăм пек аналалла ансан, Барсас шывĕ пăтранса каять. Яя шывĕ ăна хăй ăшне пĕтĕрсе чикет. Аналалла вара кĕмĕл тĕслĕ çап-çутă тăрă шыв юхать.

Яя тăрăх çурлă-кĕрлĕ пысăк мар пароходсем те улăхса анаççĕ. Сулăсем юхаççĕ. Халĕ пароходсем те, сулăсем те курăнмаççĕ. Пĕртен-пĕр кимĕ çеç никамран хăрамасăр аналалла анать: ун çинче пĕр хĕрарăм тата икĕ арçын ларса пыраççĕ.

Кимĕ Яя тăрăх пĕр пилĕк-ултă çухрăм пек анчĕ те:

— Çитрĕмĕр. Çакăнта анатпăр,—терĕ шахтер.

Ехрим старик, кимĕ сăмсине пăрса, çыран хĕррине илсе пычĕ. Унтан вĕсем кимме шывран сĕтĕрсе кăларса, чăтлăх хăва ăшне кĕртсе лартрĕç.

— Кирлĕ пулĕ, çынсем курса ларса ан кайччĕр,—терĕ старик.

Ларса табак туртрĕç. Пĕрер татăк сухари çирĕç. Унтан, Ехрим старикпе шахтер винтовкисене илчĕç те, Вассана наган парса, вăрман ăшнелле кĕрсе кайрĕç.

Вăрах та утмарĕç, Том шывĕ хĕррине çитрĕç.

— Çак таврара инçе мар партизан отрячĕ пулма кирлĕ,—терĕ шахтер.

Чарăнчĕç. Васса çыран хĕррине анса шыв ĕçрĕ, Морозовпа Ехрим старик ăна кĕтсе тăчĕç. Сасартăк:

— Стой! Аллусене çĕклĕр, вырăнтан ан хускалăр!—кăшкăрчĕ пĕр сасă.

Васса шартах сикрĕ, çаврăнса пăхрĕ, хăй те сисмерĕ, аллинчи наганне хыттăн чăмăртаса тытрĕ: çыран хĕрринче, пăшалне тытса, кивĕ накидка тăхăннă çын тăрать.

—Ну, парăнăр!—тет вăл татăклăн.

Ехрим старикпе шахтер пĕр-пĕрин çине пăхса илчĕç.

—Камсем пулатăр эсир?—ыйтрĕ Ехрим старик.

—Пăшаларсене çакăр, утăр ман умран!—приказ пачĕ накидка тăхăннă çын.—Лере паллашăпăр.

—Партизансем пулас... Утар, мучи...—пăшăлтатрĕ шахтер, пăшалне хулĕ урлă çакса,—эпĕ кăштах паллатăп ку çынна...

Вĕсем накидка тăхăннă çын умĕн мирлĕнех утса пычĕç.

Нумаях та утмарĕç вĕсем, пысăках мар ĕшнери темĕнле пĕчĕк пӳрт патне тухрĕç.

Накидка тăхăннă çын вĕсене отряд начальникĕ патне илсе пычĕ.

—Рогов юлташ, акă—темĕнле çынсем, хĕçпăшаллă,—терĕ вăл начальник умне пырса.

Хура мăйăхлă, çӳçне шакла кастарнă Рогов хăй умĕнче тăракан пĕр хĕрарăм тата икĕ арçын çине тинкерсе пăхрĕ.

—Ара, Ехрим мучи, эсĕ вĕт ку?!.—тĕлĕнсе ыйтрĕ Рогов.—Мĕнле майпа?

Ехрим старик те Рогова часах палласа илчĕ: ĕлĕк Рогов шахтăра ĕçлетчĕ. Çулла час-часах Барсас çине пулă тытма анатчĕ. Ехрим старикпе темиçе каç та пĕрле выртнă вĕсем. Пулă шӳрпи пĕçерсе çинĕ. 1914-мĕш çул Рогова империализм вăрçине илсе кайнă. Çавăнтан вара Ехрим старик Рогова курман.

—Чим, Рогов вĕт эсĕ, Рогов!—хавасланса ӳкрĕ Ехрим старик.—Пулăç пулăçа инçетрен курать!

Вĕсем пĕр-пĕрин аллисене хыттăн чăмăртарĕç.

—Уçăп мĕнле, ăçта вăл? Ку кам пулать сирĕн?—ыйтрĕ Рогов, шахтер çине пăхса.

—Ку—Уҫӑп юлташӗ... Шахтер. Уҫӑпа... шуррисем вӗлерчӗҫ. Юлташӗпе—Иванпа пӗрле пулнӑ вӗсем,—терӗ пуҫне усса Ехрим старик. Унтан вӑл Уҫӑпа шуррисем мӗнле вӗлернине тӗплӗн каласа пачӗ. Рогов старик сӑмахне шӑппӑн итлесе ларчӗ.

—Вӗсем манӑн пӗртен-пӗр ывӑлӑма пӗр айӑпсӑр персе вӗлерчӗҫ пулсан, эпир те вӗсене шеллесе тӑмарӑмӑр: нӳхрепе ярса, ҫӗрпе витсе хутӑмӑр. Ак, пӑшалӗсем пирӗн алӑра,—тесе пӗтерчӗ хайӗн сӑмахне Ехрим старик.

—Уҫӑпа питех те шел... Анчах эсир аван тунӑ. Ҫапла кирлӗ вӗсене. Тӑшман сана пӗрре ҫапсан, эсӗ ӑна виҫӗ хут ытларах тавӑрса пама тӑрӑш. Ҫавӑн чухне ҫеҫ тӑшмана ҫӗнтерме пулать,—терӗ Рогов шухӑша кайса.

Ывӑлӗ асне килнипе старик кӑмӑлӗ хуҫӑлчӗ пулас, унӑн ирӗксӗрех куҫӗсем шывланса, пӗркеленчӗк ватӑ пичӗ тӑрӑх куҫҫуль тумламӗсем юхса анчӗҫ.

—Ну, ан кулян, Ехрим мучи. Эпир—партизансем. Ӑнлантӑм эпӗ сире: эсир пирӗн пата килнӗ. Пӗрле ҫапӑҫӑпӑр тӑшмансемпе!—тесе лӑплантарчӗ Рогов старике.

Ехрим старик шывланнӑ куҫӗсене ҫан вӗҫӗпе шӑлса типӗтрӗ те:—Ҫаплах, ачамсем, пӗрле ҫапӑҫӑпӑр, халӗ йӑлтах ӑнлантӑм ӗнтӗ эпӗ,—терӗ вӑл, аллинчи пӑшалне чӑмӑртаса.

Рогов пулас партизансене пӳрте чӗнсе кӳртрӗ.

—Кӗҫӗр е ыран ирхине шуррисен парохочӗ Кузнецкран Томск еннелле иртмелле. Пирӗн ҫав

парохода кирек мĕнле пулсан та хамăр алла тытса илмелле: унта хĕçпăшал нумай тиенĕ. Пире хĕçпăшал çăкăртан та ытларах кирлĕ. Хальхи вăхăтра революцие çынсемпе хĕçпăшал тăваççĕ,—терĕ Рогов.

—Тартас марччĕ, тытса илесехчĕ апла вăл парохода,—терĕ Ехрим старик.

Рогов, шакла пуçне шăлкаласа, пĕр вăхăт шухăша кайса ларчĕ.

—Темле, те хуса çитсе тытрĕç ĕнтĕ,—терĕ вăл пăлхануллăн.

Ехрим старик ăна ăнланаймарĕ.

—Паян ирхине,—терĕ Рогов,—пĕри тарчĕ пирĕн, шпион пулнă. Хыççăн ятăм. Тытса килĕç-и, килмĕç-и... Тытса килмесен—начар пулать, вăл пирĕн плана пĕлет: пароход каялла кайма пултарать.

Роговăн куçĕсем сасартăк çутăлса кайрĕç.

—Тартас çук-ха ăна манăн ăмăрткайăксем!—терĕ вăл.

—Тытсан, тем пекех лайăхчĕ...—пăшăлтатрĕ Ехрим старик.

—Ну, Васса юлташăм, эсĕ отрядра санитарка пулăн. Пирĕн халь пĕр санитар çеç. Вăл сана суранланнă юлташсене перевязка тума вĕрентĕ. Эсĕ, Морозов юлташ, ман пулăшаканни пулăн,—терĕ Рогов хăйне итлесе ларакан Вассапа шахтер çине пăхса.

—Мана мĕнле ĕç хушатăн, Рогов юлташ?—ыйтрĕ Ехрим старик.

—Эсĕ хуть те хăçан та манпа пĕрле пулатăн, Ехрим мучи,—терĕ Рогов.

Старик нимĕн те чĕнмерĕ. Кăлкан пек шупкасарă сухалне çеç каллĕ-маллĕ сăтăркаласа илчĕ.

Кĕçех пӳрте икĕ партизан пырса кĕчĕç. Хăйсем халь çеç шыва кĕрсе тухнă пек, йĕп-йĕпе тарланă.

—Ну, мĕнле,—тытрăр-и?—васкаса ыйтрĕ Рогов.

—Тытрăмăр, командир юлташ!—терĕç иккĕшĕ те харăс.

—Ăçта вăл?

—Хĕрĕх аршăн çӳллĕшĕ чăнкă çыран сăмсахĕнчен Том шывне чăмтартăмăр. Сикесшĕн мар, каналья: „Каçарăр... Эпĕ калле отряда пыратăп. Сирĕнпе пĕрле пурнăçа шеллемесĕр çапăçăп. Эпĕ... йăнăшрăм", тесе йăлăнать, куççулĕпех йĕрет. Ну-и шыва чăмтартăмăр ăна, персе сас тумарăмăр.

—Молодцы! Аван тунă. Халĕ ĕнтĕ пырăр, канăр,—терĕ Рогов партизансене.

Каçхине Том çыранĕ хĕррине, пароход килнине хураллама, Рогов хăй тухрĕ. Унпа пĕрле Ехрим старик те пур. Партизансем хӳтĕ вырăн суйласа çыран хĕррипе ларса тухрĕç. Вĕсен умĕнче кĕмĕл пек çутă Том шывĕ сарăлса выртать. Йĕри-тавра тайга вăрманĕ кашласа ларать.

—Тапак туртса, вут çути ан кăтартăр, юлташсем. Камăн туртас килет, чăтлăхалла кайăр. Анчах манран е манăн помощникрен ыйтмасăр,

никам та кайма пултараймасть,—команда пачĕ Рогов.

Роговпа Ехрим старик юнашар лараççĕ.

—Ыран пулă тытса шўрпе пĕçерсе çийĕпĕр,—пăшăлтатать Ехрим старик.

—Обязательно çийĕпĕр,—ответлет Рогов.

Çуллахи çĕр кĕске. Лайăххăн тĕттĕм пулса та çитмерĕ,—хĕвел тухăçĕ кăвакара та пуçларĕ. Сасартăк инçетре-инçетре, шыв çинче пĕр хура пăнчă курăнса кайрĕ.

—Пăхăр-ха, пăхăр,—мĕн хури унта?—терĕ Ехрим старик, хыпкаланса.

Рогов куçĕ умне бинокль тытса пăхрĕ.

—Кимĕ хăпарать, икĕ çын ишеççĕ. Разведка килет—шуррисен разведки. Вăл кимĕ çинчи çынсене пăшал сасси кăлармасăр илес пулать. Айтăр манпа виçĕ çын: Морозов, Иванов... айтăр!.

—Эпĕ те пырам-и?--васкаса ўкрĕ Ехрим старик.

Вĕсем пиллĕкĕн шыв хĕррине анчĕç. Самантрах çарамасланса, хăмăш чăтлăхне курăнмалла мар пытанса ларчĕç.

Кимĕ çыран хĕррипе хăпарать. Çанталăк тăп тăрать, кĕсменпе шыва çаптарса ишни таçтанах илтĕнет. Ак партизансем çумĕнченех ишсе иртет кимĕ.

—Стой!.. Чарăнăр!—терĕ Рогов, хăмăш чăтлăхĕнчен çĕкленсе. Унпа пĕрле тата тăватă мĕлке çĕкленчĕç. Пурте пăшалĕсене хатĕр тытнă.

Кимĕ чарăнчĕ.

—Кимĕ çинчен анăр!—хушрĕ Рогов.

Икĕ çын мирлĕнех, ним пулман пек, кимĕ çинчен анчĕç.

—Ухтарăр!—приказ пачĕ Рогов.

—Пăшал тавраш ĕ çук... Шыва пăрахма ĕлкĕрнĕ пулас...—терĕ Ехрим старик, икĕ ют çынна ухтарса пĕтерсен.

—Камсем пулатăр, ăçта каятăр?

—Эпир хресченсем... Хăнана кайма тухнăччĕ...—терĕ вĕсенчен пĕри, чĕтрекен сассипе.

—Мĕншĕн çĕрле, кăнтăрла мар?

Тыткăна лекнĕ икĕ çын Рогов çине усал йытăсем пек, сăмах чĕнмесĕр, сăмса тăрăх пăхса тăраççĕ.

—А ну-ка, хывăр çиелти тумтирсене! Ну, ну, хывăр! Вот çапла çарамасах юлăр...

Икĕ çын хăйсен умне хывса хунă тумтирсене Рогов пĕрерĕн-пĕрерĕн çавăркаласа пăхма пуçларĕ.

— Кусем мĕнле кĕлемесем кĕпе-йĕм çинче?!. Салтак кĕписем вĕт кусем!—терĕ Рогов, тыткăнри çынсем çине сиввĕн пăхса.—Мужиксем апла эсир? Хăш ялсем? Ăçта каятăр?

—Утара...

—Кам патне?..—хыпăнса ыйтрĕ Ехрим старик.

Тыткăнри çынсем пĕр-пĕрин çине пăхса илчĕç те пуçĕсене усрĕç.

—Чĕнместĕр? Утарта кам пурăннине пĕлместĕр апла? Шел!—терĕ Рогов.—Ну, ыйтса тăма кирлĕ те мар: пароход кунта хăçан пулассине эпир сирĕнсĕрех аван пĕлетпĕр.

Йĕри-тавра шăп. Ниçта нимĕнле сас-чӳ те

илтӗнмест. Пӗр тайга вӑрманӗ кӑна майӗпен кашлать. Çанталӑк уяр. Тӳпери çӑлтӑрсем йӑлтӑртатса курӑнаççӗ. Тул çутӑлса килет. Том шывӗнчен кӑвак тӗтре çӗкленет.

—Ну, юлташсем, кусене шаларах, чӑтлӑхалла илсе кайӑр... Пӑшал сасси—ни-ни!—терӗ Рогов.

—Тӑванӑрсем патне хӑнана çитеймерӗр... Халӗ айтӑр ӗнтӗ хӑнана пирӗн пата. Эпир сире самогонка мар, таса спирт ӗçтерӗпӗр,—терӗ Ехрим старик, тыткӑна лекнӗ шуррисен разведчикӗсен аллисене каялла çыхса.

—Ну, айтӑр...

—Ну, юлташсем,—терӗ Рогов.—Хатӗр пулӑр! Час пароход килсе çитме тивӗçлӗ. Разведка пирӗн алӑра!

Кӑшт тӑрсан тыткӑнрисене илсе кайнӑ партизансем таврӑнчӗç.

—Ну! мӗнле?—ыйтрӗ Рогов.

—Хӑнана кайрӗç, — кӗскен ответлерӗ Ехрим старик.

Отряд пароход килессе кӗтет. Партизансем тӳсеймесӗр тӑра-тӑра пӑхаççӗ.

—Çук, курӑнмасть-ха...—пӗлтереççӗ пӗрне пӗри.

Вӑрах кӗтни час çитрӗ: тепӗр вун-вунпилӗк минутран пароход курӑнчӗ. Шыва хумхатса иш-се килни лайӑх илтӗнет.

—Килет!..

—Килет!—сасӑсем илтӗнчӗç.

—Команда пулмасӑр нимӗн те тумалла мар!—приказ пачӗ Рогов.

Пароход çинче çутă çук. Тул çутăлса килнĕ май, корма çинче ик çын хуралта тăни те, руль будкинчи рулевой та уççăнах курăнаççĕ.

—Малти караулти икĕ çыннине тата рулевойне илес пулать пуль,—пăшăлтататать Ехрим старик.

Ак, пароход шăп отряд тĕлне ишсе çитрĕ.

—Рогов юлташ, ма пеме команда памастăр? Иртсе каять вĕт...—тӳсеймест Ехрим старик.

—Ан васка. Ёлкĕретпĕр!—пӳлет ăна Рогов.

Сасартăк капитан будкинче йăлтăр çутă курăнчĕ.

—Караултисене, рулевоя, капитан будкинчисене илес пулать,—приказ пачĕ Рогов,

—Отряд, пли!..

Виççĕр аллă пăшал пĕр пăшал сасси пек харăс ухлатрĕ. Урăм-сурăм янраса кайрĕ тайга. Пăшал сасси нумаййчен ухлатса тăчĕ сĕм вăрман тăрăх. Пароход чарăнчĕ, каялла ишме пуçларĕ. Тĕтĕм сирĕлсен, палуба çинче çынсем тĕркĕшсе чупни уççăнах курăнчĕ.

—Команда, пли! — тепĕр хут илтĕнчĕ Рогов сасси. Палуба çичен шуррисем шывалла сикме пуçларĕç.

—Палуба çине!—команда пачĕ Рогов. Хăй пуринчен малтан шыва сикрĕ.

Пароход хăяккăн пăрăнса çыран хĕрринелле юхса пычĕ те, ăшăх тĕле чарăнса ларчĕ.

—Парăнăр! Малта мина!—кăшкăрчĕ Рогов.

Партизансем парохода сырăнса илсе, васкавлăн палуба çине улăхма пуçларĕç. Палуба çинче тытăçу пуçланчĕ. Шуррисем сахаллăн иккен.

Тытăçу нуммая пымарĕ. Сывă юлнисем, аллисене çĕклесе, парăннине пĕлтерчĕç. Рогов тӳрех капитан будкине çĕмĕрсе кĕчĕ. Юнланса пĕтнĕ капитан урай варринче нăйкăшса выртать.

—Капитана халех перевязка тăвăр!—приказ пачĕ Рогов.

Вассапа тепĕр санитар васкаса капитан патне пычĕç; вĕсем унăн аманнă хулне перевязка тума пуçларĕç.

—Ан чăрманăр. Персе пăрахăр,—турткаланать капитан.

—Сирĕн, господин, хул кăна аманнă,—тавăрать ăна Васса.

Капитан перевязка тума памасть.

— Рогов юлташ, капитан перевязка тутармасть,—пĕлтерет Васса.

Рогов капитан умне утса пычĕ.

—Капитан, ан ухмахланăр! Эсир çăмăл аманнă. Эсир пире кирлĕ пулатăр.

—Эпĕ тăшмансен тарçи пулма пултараймастăп!—хаяррăн тавăрать капитан.

—Сирĕн обязанность: парохода хĕрлисем патне çитересси. Пирĕн кунта ăста матроссем пур. Пулăшĕç вĕсем сире. Чăн-чăн пурăнăç парăпăр сире.

—Çук, персе пăрахăр.

Рогов сăмах чĕнмесĕр наганне туртса кăларчĕ те, капитан çинелле тĕллерĕ.

—Ну, сирĕн ирĕк,—терĕ вăл,—килĕшетĕр-и?—Е вилĕм, е пурăнăç?..

Капитан хыпкаланса ӳкрĕ. Пĕр вăхăт сăмах чĕнмесĕр шухăша кайса ларчĕ.

—Сирĕн арăму, ывăлусем те пулĕ?—тесе илчĕ ăна Рогов.

—Килĕшетĕп,—терĕ капитан,—перевязка тăвăр!

Вассапа санитар капитана типтерлĕн те çемçен перевязка турĕç.

Тепĕр сехетрен пароход хускалса кайрĕ. Ун çине партизан отрячĕ тиеннĕ. Капитанпа юнашар Рогов ларса пырать. Мачта тăрринче хĕрлĕ ялав вĕлкĕшет.

—Вăт ку лайăх! Хĕрлĕ Çарпа пĕрлешетпĕр, Рогов юлташ!—терĕ хавассăн Ехрим старик.

—Пĕрлешетпĕр, пĕрлешетпĕр!—тет Рогов, Ехрим мучине çурăмран лăпкаса.—Хĕрлĕ Çара пирĕн çулпуçсем—Ленинпа Сталин ертсе пыраççĕ. Вĕсемпе пĕрле эпир тăшмансене çĕнтеретпĕрех!

Пароход шыва ик еннелле çурса, хăвăрттăн малалла шăвать. Шыв хумĕсем çыран хĕррине çите-çите çапăнса юлаççĕ...

ÇĂЛТĂРЛĂ ÇĔЛĔК

I

— Андрюш ачам, вăрмана кайса, хăмла çырли татса таврăн-ха. Вĕретсе, шывне ĕçсе тарласан, тен кăшт çăмăл пулĕ,—терĕ Андрюшăн иккĕмĕш уйăх чирпе асапланса выртакан амăшĕ—Пăлаки.

— Юрĕ, анне, халех кайса килеп.

Çавăн пек ачă вăл Андрюш. Мĕн пĕчĕкренех амăшне итлет. Ăна пур ĕçре те пулăшать. Амăшĕ чирлесе ӳкнĕренпе хăй яшка пĕçерет, кăвас хурать, çăкăр унать, вут хутать. Йăмăкĕ пур та, вăл çамрăк-ха—çиччĕ çине çеç кайнă, Ульяна ятлăскер.

Андрюш çур витре каякан пурак илчĕ. Унтан кĕсъине пĕр пысăк чĕлĕ çăкăр чикрĕ те:

— Ульяна, эсĕ эпĕ хăмла çырли татса киличчен ниçта та ан кай. Аннене пăх. Шыв ыйтсан—ĕçтер, çиесси килсен—çитер,—терĕ йăмăкне.

— Юрĕ, аннене пăхăп,—тесе юлчĕ Ульяна.

Çулла. Çанталăкăн чи илемлĕ вăхăчĕ çитнĕ. Уйра тырă ĕлкĕрет. Вăрманта тĕрлĕ çырла пиçет. Кайăк-кĕшĕксем тĕрлĕ сасăпа юрласа

савӑнаҫҫӗ. Пыл хурчӗсем, тӗклӗтурасем, сӑпсасем нӑрлатса вӗҫеҫҫӗ.

Андрюш ҫынран ҫӳллӗ хӑмла ҫырли аврисен хушшинче, тин пиҫсе кӳпченӗ хӗрлӗ ҫырласене пӗрчӗн-пӗрчӗн пуҫтарса пурак ӑшне тултарать. Вӑл, ҫамрӑк пулсан та, нимрен те хӑрамасть. Ҫапах та аслӑ тайга ӑшӗнче пӗчченҫи кичем пек туйӑнать. Ҫавӑнпа та Андрюш пырсан-пырсан пӗр шик! шӑхӑрса илет. Унтан вӑл акӑ юрласа та ярать:

> Ан кашла, вӑрман, ан кашла.
> Ҫулҫу час тӑкӑнӗ.
> Ан авӑт, куккук, ан авӑт,
> Сассу час тытӑнӗ...

Ҫак юрра Андрюш шкулта вӗреннӗ вӑхӑтра хӑй шухӑшласа кӑларнӑ. Ӑна хӑйӗн тетрачӗ ҫине те ҫырса хунӑ. Пултармалла ача. Анчах ашшӗ ҫук. Ҫитменне тата амӑшӗ чирлесе ӳкрӗ. Халӗ Андрюшӑн сӑвӑ шухӑшӗ мар, мӗнле те пулсан амӑшне чӗртме тӑрӑшать.

Сасартӑк, инҫе те мар, пӗр ҫын шик! шӑхӑрчӗ. Андрюш ҫырла татма чарӑнса итлерӗ: „Хӑрушӑ мар, ман пек ҫырла татакансем татах пур-ха“,—тесе шухӑшларӗ. Унтан ҫын шӑхӑрнӑ май утрӗ.

— Эй, кам унта?!—тесе вӑрмана янтратса кӑшкӑрчӗ Андрюш. Сасси инҫете кайса тепӗр хут: нта-а... тесе пӗтрӗ.

Хӑмла ҫырли аврисене чаштӑртаттарса, Андрюш умне пӗр кӗске пинжак тӑхӑннӑ ҫын

тухрĕ. Вăл хулпуççийĕ урлă винтовка çакнă, унăн пуçĕнче вĕçлеке тăрăллă çĕлĕк, çĕлĕкĕн çамки çинче пиллĕк кĕтеслĕ хĕрлĕ çăлтăр йăлтăртатать.

— Ача, мĕн вăрман тăрăх суйăхса çӳретĕн? Аташса кайрăн-им? Упа тытса çиесрен хăрамастăн-им эсĕ?—терĕ винтовкăллă çын, Андрюш патнелле пырса.

Андрюш кĕтмен çĕртен пăшаллă çынна курсан, кăшт хăраса ӳкрĕ. Ун çине тинкерсе пăхрĕ. Çавăнтах хăюланса илчĕ. Хăйĕн паттăрлăхне палăртасшăн пулчĕ:

— Аташман та эпĕ. Упаран та хăрамастăп!

— Çапах та, мĕн туса çӳретĕн эсĕ вăрманта пĕр пĕччен?—ыйтрĕ пăшаллă çын.

— Курмастăн-им, хăмла çырли пуçтаратăп.

— Куратăп, пурак йăтса çӳретĕн. А çырлу ăçта?

— Татма ĕлкĕреймерĕм-ха.

— Питĕ хăюллă ача пулас эсĕ, упаран та хăрамастăн,—тесе йăл кулчĕ пăшаллă çын.

— Упаран мĕн хăрамалли. Вăл вĕт çын сассине илтсенех тарать.

— Упасене хăратма кăшкăрса çӳретĕн апла эсĕ?..

— Вăрманта мĕншĕн шăппăн çӳрес. Сасăпа çӳресен кичем мар...

— Çапла. Хăш ял ачи пултăн эсĕ?—йăпăлтатса ыйтрĕ пăшаллă çын.

— Эпĕ, Кедравка ялĕнчен.

— Кунтан инçе-и сирĕн ял?

— Инçе мар, акă, вăрман урлă каçсанах курăнать пирĕн ял.

— Аван. Мĕн ятлă эсĕ?

— Эпĕ, Андрюш.

— Аçу мĕн ятлă?

— Атте? Атте манăн Захар ятлă пулнă. Халĕ вăл çук. Пилĕк çул ĕнтĕ, вăрçа кайнăранпа таврăнман. Хамăр та пĕлместпĕр: те вилĕ, те чĕрĕ. Çыру та ямасть,—тесе пĕлтерчĕ Андрюш ашшĕ çинчен.

— Анну пур-и?—йăвашшăн ыйтрĕ пăшаллă çын.

— Пур. Анчах вăл чирлĕ выртать. Паян çавăнпа хăмла çырли татма килтĕм. Хăмла çырли шывĕ вĕретсе ĕçтерсен, çăмăлтарах пулмĕ-ши тесе шутлатпăр.

— Мĕн чирпе чирлĕ анну?

— Пĕрре яла салтаксем килчĕç те, аннерен: атте ăçта çӳрени çинчен ыйтса тĕпчесе, хĕнесе, хăратса пĕтерне. Çавăн хыççăн тытамак чирĕпе асапланать. Вăхăт-вăхăт аташса выртать. Хамăр та аптăранă ĕнтĕ, темле чĕртмелле?

— Йытăсем, пĕр айăпсăр хĕрарăма тарăхтараççĕ,—хăй тĕллĕн калаçса илчĕ пăшаллă çын.

— Йытăран та усалскерсем. Яла пырсан тӳсме çук айĕн-çийĕн пăтратаççĕ. Куçĕсен умне мĕн лекнĕ, пурне те хăйсемпе илсе каяççĕ,—терĕ Андрюш.

Пăшаллă çын Андрюш çине тинкерсе пăхрĕ. Çамрăк пулсан та вăл шанчăклă ача пек туйăнчĕ.

— Андрюш, эсӗ шуррисен салтакӗсене курнӑ ӗнтӗ. Усалскерсем. Хӗрлисене пӗлетӗн-и эсӗ?— тесе ыйтрӗ пӑшӑллӑ ҫын.

— Пӗлместӗп. Халиччен курман. Пичче, эсӗ ху кам пулатӑн? Хӗрлисем-и, е шуррисем-и?— тӗпчесе ыйтрӗ ача.

— Палла,—тесе йӑл кулчӗ пӑшаллӑ ҫын.

Андрюш лешин куҫӗнчен тинкерсе пӑхрӗ.

— Ӑҫтан паллас? Халиччен эпӗ сан пек шӗвӗр тӑрӑллӑ, ҫамки ҫинче хӗрлӗ ҫӑлтӑрлӑ ҫӗлӗк тӑхӑнса ҫӳрекен салтаксене курман. Акӑ, сана пирвайхи хут тӗл пултӑм. Пирӗн яла пырса ҫӳрекеннисем вӗсем шуррисем. Ҫавӑнпа питӗ усалскерсем,—терӗ Андрюш.

— Ӑҫтан пӗлетӗн, тен, эпӗ те усал пулӗ.

— Ҫук, пичче, эсӗ усал мар. Пичче, кала-хаӗ, мӗнле пилӗк кӗтеслӗ ҫӑлтӑр вӑл санӑн ҫӗлӗк ҫамки ҫинчи?—ыйтрӗ Андрюш.

— Ах, епле эсӗ, ӑслӑ, пурне те пӗлесшӗн. Ку хӗрлӗ ҫӑлтӑр вӑл—пирӗн Хӗрлӗ Ҫар салтакне пӗлтерет.

— Пичче, апла эсӗ хӗрлисен салтакӗ! Халӗ палларӑм ӗнтӗ?—савӑнса кайрӗ Андрюш.

— Палларӑн. Эпӗ хӗрлисен салтакӗ—партизан,—тесе пӗлтерчӗ пӑшаллӑ ҫын.

Андрюш салтак куҫӗнчен тинкерсе пӑхать. Савӑннипе ним тума пӗлмест.

— Пичче, пар-ха, эпӗ санӑн ҫӑлтӑрлӑ ҫӗлӗкна тӑхӑнса пӑхам. Мана килӗшет-и вӑл?—йӑлӑнса ыйтрӗ Андрюш.

— Ҫук, ку ҫӗлӗке сана тӑхӑнма юрамасть-ха.

— Мĕншĕн тăхăнма юрамасть?—кăмăлсăр пулчĕ Андрюш.

— Çамрăк-ха эсĕ.

— Çамрăк? Вуниккĕ тултарнă ĕнтĕ эпĕ. Тата пилĕк çултан каччă пулатăн, тет, мана анне,— терĕ Андрюш мухтанса.

Пăшаллă сын ахăлтатса кулса ячĕ:

— Ха-ха-ха! Каччă. Ну, юрĕ-ха. Акă, эпĕ сана пĕр ĕç хушам. Çавна тусан, хамăн çĕлĕке тăхăнтарса пăхма пултаратăп.

— Мĕн ĕç?

— Паян эпĕ çимен. Манăн çиес килет. Эсĕ яла кайса çăкăр тупса килме пултаратăн-и? Ахаль мар. Укçа парăп. Çăкăр илсе килсен çак хамăн çăлтăрлă çĕлĕке тăхăнтарса кăтартăп. Килĕшетĕн-и?

— Пичче, манăн кунтах çăкăр пур. Ме, çи,— терĕ Андрюш, хăйĕн кĕсъинчи чĕлĕ çăкăрне кăларса пачĕ.

— Тавтапуç.—Пăшаллă сын чĕринчен тавтурĕ. Вăл çавăнтах çăкăра çыртса илсе чăмла пуçларĕ.

— Пичче, эпĕ сана çăкăр патăм, халĕ çăлтăрлă çĕлĕкна тăхăнтарса пăхтарăн-и?

— Ме, тăхăнса кур,—пăшаллă сын пуçĕнчи çĕлĕкне хывса, Андрюш пуçне тăхăнтарчĕ.

Андрюшăн кăмăлĕ тулчĕ. Вăл тем пек савăнчĕ. Амăшĕ çĕнĕ кĕпе çĕлесе тăхăнтартсан та, нихăçан капла хĕпĕртемен. Кĕпе мĕн вăл? Ăна сын мĕн çуралсанах тăхăна пуçлать. Вăт ку

çăлтăрлă çĕлĕке Андрюш хăй ĕмĕрĕнче пирвайхи хут тăхăнса курать.

— Пăх-ха, пичче, килĕшет-и мана?

— Калама та çук килĕшет. Чăн-чăн хĕрлĕ салтаках пултăн. Шинель тăхăнсан, аллуна пăшал тытсан, паллас та çук,—тесе мухтарĕ пăшаллă çын.

Халĕ ĕнтĕ Андрюшăн çĕлĕке тăхăнса курни çеç сахал, ăна пĕтĕмпех хăйĕн тăвасси килсе кайрĕ.

— Пичче, сут эсĕ ку çăлтăрлă çĕлĕкна мана.

— Ай-ай, епле ача эсĕ. Çук, Андрюш, çĕлĕке сутма юрамасть. Ăна мана командир юлташ панă.

Андрюш кăмăлсăр пулчĕ. Унăн мĕнле те пулсан çĕлĕке хăйĕн тăвас килет. Ку çăлтăрлă çĕлĕке тăхăнсан, вăл хăй пек ачасен хушшинче командир пулма пултарать.

Пăшаллă çын çакна туйса илчĕ. Ачан кăмăлне хăварасшăн пулмарĕ.

— Андрюш, эсĕ мана ху çиес çăкăрна патăн. Уншăн тавтапуç сана. Эпĕ сана тепĕр ĕç хушам. Итлĕн-и?

— Тата мĕнле ĕç? Итлеп!—сиксе ўкрĕ Андрюш.

— Эпĕ çисе тăраннипе çеç сахал. Манăн вĕт тата юлташсем пур. Вĕсен те çиес килет. Эсĕ яла кайса, нумайрах çăкăр илсе кил. Вара эпĕ сана çак çĕлĕке пуçĕпех пама пултаратăп.

— Чăнах-и! Халех кайса илсе килетĕп, пичче!—кăшкăрса ячĕ Андрюш.

— Мĕншĕн суяс ман сана. Эпĕ вĕт шуррисен салтакĕ мар, пĕлетĕн, хĕрлĕ салтаксем суймасçĕ, чăннипе çеç калаççĕ.

— Эпĕ халех, пичче. Эсĕ ниçта та ан кай. Çак вырăнта кĕтсе тăр мана,—терĕ Андрюш, кайма хатĕрленсе.

— Тăхта. Ме укçа, çăкăра укçапа ил. Асту, мĕншĕн, камшăн çăкăр илнине никама та ан кала.

Пăшаллăçын Андрюша хут укçасем кăларса пачĕ.

— Юрĕ, пичче. Эсĕ мана хăвăн çăлтăрлă çĕлĕкне пама шантартăн. Ман çине те шан. Никам та пĕлмĕ,—терĕ Андрюш, укçисене кĕсъине чиксе.

— Тата ялта шуррисен салтакĕсем пур-и, çук-и—çавна та пĕлсе кил.

— Юрать,—Андрюш çавăнтах хăмла çырли аврисене хумхантарса, ялалла май чупрĕ.

II

Яла çитсен, Андрюш килне кĕрсе амăшĕпе йăмăкĕн куçĕсене курăнмарĕ. Унта кĕрсен те вĕсен çăкăр çук. Хăйсем те аран-аран çеç пурăнкалаççĕ. Çавăнпа вăл тӳрех кӳрше кайрĕ. Пахчисем урлă каçса хăйĕнчен икĕ çул аслă Костяна тĕл пулчĕ.

— Андрюш, мĕншĕн пирĕн пахча урлă каçса çӳретĕн? Хăяр вăрлама кĕтĕн-им?—кăшкăрса ячĕ Костя.

— Ан шарла, Костя, санăн канфет çиес килет-и?

— Мĕн, санăн канфет пур-им? Пар, çиер,— хĕпĕртесе ӳкрĕ Костя.

— Канфет çук та, укçа пур. Укçа пулсан канфет та пур,—тесе йĕкĕлтерĕ Андрюш. Унтан пĕр хут укçа кăларса кăтартрĕ.

— Пар укçуна!—Халех лавкана кайса канфет илсе килем,—терĕ Костя аллине чăсса.

Андрюш, Костяран кулнă пек, кăштăрт укçине кĕсъине чиксе хучĕ.

— Ай-ай, епле эсĕ чее. Хатĕр укçапа канфет илсе çиесшĕн. Ху мĕн парăн?—кулса ыйтрĕ Андрюш.

— Мĕн парас манăн? Ав пахчаран хăяр парăп.

— Мĕн тăвас ман санăн хăярупа? Пирĕн хамăрăн та хăяр пур.

— Ну, картаран çăмарта илсе парам.

— Çăкăр пар. Вара çур кĕренке канфет илмелĕх укçа парăп.

— Суймастăн-и?

— Ма суяс ман сана. Малтан çăкăрна илсе тух. Вара укçа парăп. Акă вăл.—Андрюш тепĕр хут укçине кăларса кăтартрĕ.

Костя ирĕлсех кайрĕ. Канфет çиесси килнипе, сурчăкне çăтрĕ. Куçĕсем йăлтăр-йăлтăр çуталаççĕ.

— Эпĕ халех. Кĕтсе тăр çакăнта,—терĕ Костя. Унтан вăл пӳртне хăвăрт кĕрсе, амăшĕнчен вăрттăн пĕр пысăк çăкăр йăтса тухрĕ.

— Ме ҫăкăр. Пар укҫуна. Асту, ҫур кĕренке канфет илмелĕх.

Андрюш, ҫăкăрне илсе хучĕ те, ним шарламасăр, Костяна хут укҫа кăларса пачĕ.

— Ме, пыр, ытти ачасене те кала. Камăн канфет ҫиес килет, ҫăкăр илсе килччĕр ман пата. Эпĕ ҫакăнта, мунча хыҫĕнче, кĕтсе ларăп—тесе калама ҫеҫ ĕлкĕрчĕ Андрюш—ҫак вăхăтра унăн хăлхинчен такам алли ярса та тытрĕ.

— А-а... Эсĕ манка чăпти. Укҫа парса, хăвăнтан аслă ачасене ҫăкăр вăрлама вĕрентетĕн! Канфет ҫитересшĕн!

Андрюш карт! туртăнчĕ. Пăхать: Костя амăшĕ. Вăл мунча хутма тесе пынă та, ачасем мĕн калаҫнине вăрттăн мунчара итлесе тăнăмĕн.

Андрюш, ҫакна курсан, Костя амăшĕпе тавлашса тăмарĕ, ҫăкăра ярса илчĕ те пăрахса тарчĕ. Ҫатан урлă сиксе каҫрĕ.

Костя амăшĕн аллинчен вĕҫерĕнеймерĕ.

— Акă сана канфет! Ӳлĕмрен ан хăтлан каппа!—тесе хăлхинчен лăскать Костяна амăшĕ.

Костя мăйкăча лекнĕ куян пек пуҫне пăркалать. Куҫҫулĕсем шăпăр-шăпăр юхаҫҫĕ. Амăшĕн алли ҫирĕп тытнă хăлхаран, вĕҫертмест. Хăлхи кăмăрчакĕсем шăтăр-шăтăр тăваҫҫĕ, вутла пĕҫертет.

— Каҫар, анне. Эпĕ вĕт ăна ҫăкăра ахаль паман. Укҫалла сутнă,—тесе амăшне йăлăнать Костя.

— Ан вăрла! Аннӳнтен вăрттăн ан ил ӳлĕмрен!—тесе такмакла-такмакла лăскать амăшĕ Костяна хăлхаран.

Çакна курсан, мунча патне ачасем пуçтаранчĕç. Костяна амăшĕ хăлхаран лăсканине, хăшĕ пахча çатанĕ çине хăпарса, хăшĕ çатан витĕр пăхаççĕ.

— Мĕншĕн? Мĕн вăрланă вăл?—тесе пĕр-пĕринчен ыйтса пĕлеççĕ ачасем. Анчах тĕплĕн пĕлекен никам та çук. Андрюш пĕлет. Вăл никама та шарламасть. Унăн хăйĕн хуйхă, çăкăр пуçтарса, вăрмана илсе каймалла. Унта ăна пăшаллă çын кĕтет. Андрюш вăрах пымасан, вăл пăрахса та кайма пултарать. Вара унăн çăлтăрлă çĕлĕк пĕтет. Костя амăшĕ кансĕрлерĕ. Çав пулман пулсан, халиччен вăл çителĕклĕ çăкăр тупса каятчĕ ĕнтĕ. Çитменне тата Костя амăшĕ Андрюш амăшне: „Ачу укçа таçтан илнĕ. Укçа парса çăкăр пуçтарать. Мĕн тума пуçтарать вăл çăкăр?" тесе элеклесе кăтартĕ. Чирлĕ амăшне хуйхă пулĕ. Кăшт çăмăлланнăччĕ-ха. Каллех тытса пăрахĕ. Ульяна хăраса пĕтĕ.

Андрюш çапах та пуç усмасть. Ачасене çăкăр илсе пыма хушать. Лешсем тултáраççĕ. Андрюш укçа парать. Тепĕр çур сехетрен Андрюш тăвата çăкăр йăтса вăрманалла кĕрсе кайрĕ.

Андрюшран укçа илнĕ ачасем пĕрин хыççăн тепри лавкана пыра-пыра кĕреççĕ. Пурте канфет илеççĕ. Пĕр-пĕринпе вăрттăн калаçаççĕ:

„Укҫа ӑҫтан илтӗн!“ ыйтаҫҫӗ. Анчах пӗри те: „Андрюша ҫӑкӑр сутса“ тесе калакан ҫук.

Андрюш ҫӑкӑрсене аран йӑтса ҫитерчӗ. Кунӗ ахаль те шӑрӑх. Халӗ вӑл мунча кӗнӗ пекех чӑм шыва ӳкрӗ. Питҫӑмартийӗсем тӑрӑх шапӑртатса тар юхать. Костя амӑшӗ туртса ыраттарнӑ сылтӑм хӑлхи хӗрелсе кайнӑ, вут пек пӗҫерет.

Пӑшаллӑ ҫын Андрюша хавaслӑн кӗтсе илчӗ:

— Ах, епле вӑйлӑ эсӗ, ача. Тӑватӑ ҫӑкӑр трук йӑтса ҫитернӗ.

— Татах та нумайрах илсе килес тенӗччӗ, Костя амӑшӗ кансӗрлерӗ, — терӗ Андрюш мухтанса. Унтан ӗҫ мӗнле пулнине каласа пачӗ.

— Ну ан хуйхӑр унщӑн, Андрюш, эсӗ вӗт вӑрласа мар, укҫа парса илнӗ. Аннӳ: „укҫа ӑҫтан илтӗн?“ тесе ыйтсан, ҫул ҫинчен тупрӑм те, — тесе вӗрентрӗ ӑна пӑшаллӑ ҫын.

Унтан вӗсем хӑмла ҫырли сулхӑнне хире-хирӗҫ ларчӗҫ.

—Халӗ ӗнтӗ пӑртак канар та, унтан эпӗ сана ӑсатса ярӑп. Пӑх-ха, эсӗ яла кайса киличчен, эпӗ сана валли пӗр пурак туллиех хӑмла ҫырли татса пуҫтартӑм, — терӗ пӑшаллӑ ҫын, тулли пуракне Андрюш умне лартса.

Андрюш савӑнса кайрӗ. Ҫӳхе тутисене йӑл култарчӗ.

— Пичче, эпӗ эсӗ хушнине турӑм. Халӗ ӗнтӗ ҫӑлтӑрлӑ ҫӗлӗкна паратӑн-и?

— Ме, тӑхӑнса лар. Анчах, халӗ эпӗ ӑна сана

ялна парса ямастӑп,—терӗ пӑшаллӑ çын, хӑйӗн çӑлтӑрлӑ çӗлӗкне Андрюш пуçне тӑхӑнтарса.

— Мӗншӗн?—пӳлсе ыйтрӗ Андрюш.

— Халӗ ӑна сана тӑхӑнса çӳреме юрамасть. Шуррисен салтакӗсем курсан, уншӑн сана тӗрмене хупса лартма пултараççӗ. Хӑçан эпир, хӗрлисем, шурӑ салтаксене çӗнтеретпӗр, çавӑн чухне вара эпӗ сана çак çӑлтӑрлӑ çӗлӗке пуçӗпех парӑп. Эсӗ ӑслӑ ача вӗт. Килӗшетӗн пулӗ çапла? Ӗнен, эпӗ сана суяс çук,—терӗ пӑшаллӑ çын, Андрюша аллипе хулпуççийӗнчен çупӑрласа.

Андрюш пӗр вӑхӑт кӑмӑлсӑр пулса ларчӗ. Унтан пӑшаллӑ çын çине мӗскӗнӗн пӑхса илчӗ.

— Хӑçан-ха эсир вӑл шуррисене çӗнтеретӗр?

— Вӑрах мар юлчӗ, тепӗр икӗ уйӑхран эпир вӑл тӑшмансене çӗнтеретпӗрех. Ун чухне вара эсӗ çак çӑлтӑрлӑ çӗлӗке тӑхӑнса çӳретӗн.

Андрюшӑн кӑмӑлӗ тулнӑ пек пулчӗ. Унӑн хӑйӗн те шуррисемпе çапӑçасси килсе çитрӗ. Ним шухӑшламасӑрах:

— Пичче, эпӗ те санпа пӗрле пырам-и?— персе ячӗ.

Пӑшаллӑ çын Андрюшӑн куçӗнчен пӑхса илчӗ. Унтан ачана йӑпатса каларӗ:

— Çамрӑкрах çав-ха эсӗ, шӑллӑм. Тата аннў чирлӗ тетӗн. Ӑна пӑхас пулать. Эсӗ манпа пӗрле пымасан та, пире пулӑшма пултаратӑн. Паянхи пек кашни кун çӑкӑр илсе килӗн çак вырӑна. Яла шуррисен салтакӗсем пырсан пӗлтерӗн. Çӑксене туни, пирӗнпе пӗрле çӳренин-

чен те хаклăрах пулĕ. Эпĕ сана уншăн ахаль тумăп. Кирлĕ пулсан, пĕчĕккĕ пăшал та тупса парăп. Эсĕ пĕчĕк пăшал курнă-и? Ак çакăн пеккине,—терĕ пăшаллă çын, пилĕкĕ çумĕнче çакăнса тăракан пăшалне кăларса кăтартрĕ.

Пăшаллă çын ытла ĕнентерсе калаçнипе, Андрюш леш мĕн хушнă, çавна тума хатĕр.

— Юрĕ, пичче. Кайран вара эсĕ анултала мана. Эпĕ те сана эсĕ мĕн хушнă, çавна туса пырăп.

— Эпĕ сана улталаса мар, чăн калатăп. Çăлтăрлă çĕлĕк, пĕчĕк пăшал санăн пулĕç. Килĕшетĕн-и?

Вĕсем çапла калаçса ларнипе хăйсем те сисмен, сасартăк:

— Стой... Руки вверх!—ахăрчĕ пĕр сасă.

Пăшаллă çын хăвăрт сиксе тăчĕ те, хăмла çырли аврисем хушшипе пĕрхĕнсе кĕрсе кайрĕ. Вăл Андрюша тăхăнтарнă çăлтăрлă çĕлĕкне те манса хăварчĕ.

Курăк ăшĕнче ларакан Андрюша шуррисен салтакĕсем асăрхаса пăхмарĕç. Пăшалĕсене хатĕр тытса, партизан хыçĕнчен тапса сикрĕç.

— Стой!—кăшкăрчĕç вĕсем. Пăшал сассисем кĕрлесе вăрмана янтратрĕç. Андрюш курса та юлаймарĕ, умĕнчен те упа, те кашкăр — курăка çĕмĕрсе тепĕр еннелле тарчĕ.

Халĕ ĕнтĕ Андрюш чухласа илчĕ. Вăл пуçĕнчи çăлтăрлă çĕлĕкне хывса аллине тытрĕ те, курăк хушшинчен тăвата уран упаленсе инçетелле тарчĕ.

Пăшал пенисем çавах ухлатса илтĕнеççĕ. Унтан Андрюш ури çине тăрса чупрĕ: „Тăшмансем персе вĕлерчĕç пулĕ", тесе шухăшларĕ, партизана шеллесе. Кăмăлĕ хуçăлчĕ. Куçĕсем ирĕксĕрех шывланчĕç. Çул çине тухрĕ те килнелле утрĕ. Аллинчи çăлтăрлă çĕлĕкне темиçе хутчен тăхăна-тăхăна пăхрĕ.

III

Килне Андрюш салхуллăн пырса кĕчĕ.

Амăшĕ Андрюшăн аллинчи çăлтăрлă çĕлĕкне асăрхарĕ:

— Ара, ачам. Мĕнле тĕнчере çук çĕлĕк илсе таврăннă эсĕ? Кам пачĕ? Ăçтан тупрăн?

Андрюш çăлтăрлă çĕлĕке ăçтан илнине амăшне пĕлтермерĕ.

— Вăрманта çӳренĕ чухне, тунката çинчен тупса илсе таврăнтăм. Малтанах эпĕ ăна йывăç кăмпи тесе. Тытса пăхрăм та, çĕлĕк пулчĕ тăчĕ. Тупнă япалана пăрахса хăвармарăм. Илсе таврăнтăм,—тесе суйрĕ вăл.

Ульяна пиччĕшĕн аллинчи çăлтăрлă çĕлĕкне илсе пуçне тăхăнчĕ те:

— Пичче, пăх-ха, пăх. Мана килĕшет-и?—тесе путек пек сиккелерĕ.

— Хĕрачасене валли мар вăл. Арçын ачасене çеç килĕшет,—терĕ Андрюш.

Ульяна кăмăлсăр пулчĕ. Пуçĕнчи çĕлĕкне хывса калле Андрюша пачĕ.

— Хӑвах тӑхӑнса ҫӳре эппин,—терӗ тутисене мӑкӑртса.

Амӑшӗ Андрюша ӗненчӗ: „Ҫӗлӗкне чӑнах та вӑрмантан тупнӑ пулӗ“, тесе шухӑшларӗ. Тыткаласа пӑхрӗ.

— Питӗ лайӑх ҫӗлӗк. Хӗлле, сивӗ вӑхӑтра тӑхӑнсан, хӑлхусене ӑшӑтма ҫунаттисем те пур,—тесе мухтарӗ.

Ульяна урама вылямa тухса чупрӗ.

— Пирӗн пичче, вӑрмана хӑмла ҫырли татма кайсан, шӗвреке тӑрӑллӑ, ҫамки ҫинче хӗрлӗ ҫӑлтӑрлӑ ҫӗлӗк тупса таврӑннӑ, — тесе пӗлтерчӗ хӑйӗн тантӑшӗсене.

Ҫакӑн хыҫҫӑн, Андрюшӑн ҫӑлтӑрлӑ ҫӗлӗкӗ ҫинчен ялти ача-пӑчасем те пӗлчӗҫ. Ҫӑлтӑрлӑ ҫӗлӗк курма пыра пуҫларӗҫ.

— Андрюш, ҫӑлтӑрлӑ ҫӗлӗкне кӑтарт-ха. Эпир те курар,—тесе ыйтаҫҫӗ.

Андрюш кӑтартасшӑн мар пулса турткаланса тӑчӗ.

— Нимӗнле ҫӑлтӑрлӑ ҫӗлӗк те ҫук манӑн. Кӑмпа вӑл,—тесе пытарасшӑн тӑрӑшрӗ вӑл.

Ҫук, Ульяна хӑй пиччӗшӗн суйине кӑларчӗ:

— Суять, кӑмпа мар. Чӑн-чӑн ҫӑлтӑрлӑ ҫӗлӗк. Хам тӑхӑнса куртӑм. Мана ӗненмесессӗн, ав, аннерен ыйтӑр. Вӑл та тытса пӑхрӗ,—тесе янтрать Ульяна ачасен умӗнче.

Андрюшӑн ним тума та пулмарӗ, ҫӑлтӑрлӑ ҫӗлӗке ачасене кӑтартмаллах пулчӗ.

— Ӑҫтан илтӗн?

— Кам пачӗ?—тесе тӗпче пуҫларӗҫ ачасем. Андрюш ачасене те амӑшне калана пекех:

— Вӑрмантан, тунката ҫинчен тупрӑм,—тесе суйрӗ.

Ача-пӑчасем шалт тӗлӗнеҫҫӗ. Хӑшӗ ӗненсех пӑрахрӗҫ, хӑшӗсем иккӗленеҫҫӗ:

— Атьӑр эпир те кайса шырар. Тен татах пур пулӗ унта ҫакӑн пек ҫӑлтӑрлӑ ҫӗлӗк.

— Суять вӑл. Кам пӑрахса ҫӳретӗр унта ҫакӑн пек ҫӑлтӑрлӑ ҫӗлӗке,—тесе пӗр-пӗринпе тавлашаҫҫӗ.

Костяпа Миша, никама пӑхмасӑр, вӑрмана кайса, ҫӑлтӑрлӑ ҫӗлӗк тупасшӑн шыраса ҫӳрерӗҫ. Ҫапах та вӗсем ахаль таврӑнмарӗҫ. Андрюшӑн хӑмла ҫырли татса тултарнӑ пуракне, унтан тӑвата ҫӑкӑр тупса таврӑнчӗҫ. Вӗсем хӑйсен Андрюша укҫалла сутнӑ ҫӑкӑрӗсене палларӗҫ. Ачасем шухӑша путрӗҫ:

— Мӗне пӗлтерет-ха ку? Пиртен укҫа парса ҫӑкӑр илчӗ. Унтан вӑрмана кайса пӑрахнӑ?— тесе тӗлӗнеҫҫӗ.

Андрюш ҫӑлтӑрлӑ ҫӗлӗк ҫинчен пӗлтернӗшӗн Ульянана ҫиленнӗ.

— Карма ҫӑвар. Мӗне кирлӗччӗ сана ҫӑлтӑрлӑ ҫӗлӗк ҫинчен ҫынсене пӗлтерме? Хам йӑнӑш турӑм. Сана кӑтартмалла марччӗ, — тесе пӗр йӑмӑкне вӑрҫать, пӗр хӑйне хӑй ятлать.

Ҫӑлтӑрлӑ ҫӗлӗк хыпарӗ часах пӗтӗм яла сарӑлчӗ. Малтан ача-пӑчасем пӗлчӗҫ. Унтан ваттисем те сисрӗҫ. Пурте тӗлӗнеҫҫӗ. Тӗлӗнмесен те май ҫук. Кун пек шӗвреке тӑрӑллӑ, ҫамки ҫин-

че хӗрлӗ ҫăлтăрлă ҫӗлӗке никам та халиччен курман.

Костяпа Миша, амăшӗсенчен вăрттăн сутнă ҫăкăрӗсене килӗсене илсе таврăнмарӗҫ. Андрюш патне кӗртсе пачӗҫ.

— Ме, ҫăкăрусене, пуракна. Ҫăлтăрлă ҫӗлӗк тупнипе савăнса, кусене те манса хăварнă.

Андрюш тин астуса илчӗ: хăйӗн пуракӗпе ҫăкăрсем ҫинчен. Пăшаллă ҫынна пӗтӗм чунӗнчен хӗрхенчӗ: „Персе вӗлерчӗҫ ӗнтӗ ăна. Унсăрăн вăл кайран та пулин ҫăкăрӗсене пырса илсе кайнă пулӗччӗ. Ыран кайса пăхап-ха. Тен чӗрех юлнă пулӗ. Каллех тӗл пулăпăр“, тесе шухăшларӗ.

Ҫăлтăрлă ҫӗлӗк пирки нумай калаҫрӗҫ ялти ҫынсем. Мӗнле ҫӗлӗкне никам та пӗлекен ҫук. Пӗр Андрюш ҫеҫ пӗлет. Анчах вăл никама та пӗлтересшӗн мар, пытарать.

Сасартăк: „Яла шуррисем килсе ҫитнӗ“, текен хыпар сарăлчӗ.

— Ачам, пытар ҫӗлӗкне. Тем курса тăрăпăр ун пирки,—тесе асăрхаттарчӗ Андрюша амăшӗ.

Андрюш, ҫăлтăрлă ҫӗлӗкне пӳрт тăррине хăпартса пытарас тесе, аллине тытса тухатчӗ. Ăна хирӗҫ пӗр офицерпе тепӗр салтак пырса кӗчӗҫ.

— Тăхта-ха, ача. Мӗн ку санăн аллунта? — тесе чарчӗ офицер Андрюша.

— Ҫӗлӗк,—терӗ Андрюш хăранă сасăпа.

— Пар-ха кунта,—офицер Андрюш аллинчен

карт туртса илчĕ çĕлĕке. Унтан çавăркаласа пăхрĕ:

— Ăçтан илтĕн? Кам пачĕ ку çĕлĕке сана?

— Хăмла çырли татма кайсан тунката тăрринчен тупса таврăнтăм...

— Ан суй, анчăк çури! Кала тӳррипе! Ăçтан илтĕн! Кам пачĕ?—шăлне çыртса ахăрчĕ офицер.

— Никам та паман. Каларăм вĕт сире: вăрмантан, тунката тăрринчен тупса таврăнтăм, тесе.

— Ха-ха-ха. Пĕчĕккĕ пулин те епле суять вăл!—лахлатса кулчĕ офицер.

— Мĕн мăшкăлатăн. Пар çĕлĕке,—Андрюш офицер аллинчи çĕлĕке туртса илме тăчĕ.

Офицер Андрюш çине куçĕсене хĕссе пăхрĕ те:

— Ах, анчăк. Эсĕ тата манпа тавлашма-и-ха! Акă сана!—пĕтĕм вăйĕпе Андрюшăн пуçĕнчен чăмăрĕпе çапрĕ.

Андрюш çĕр çумне хутланса ларчĕ. Аллисемпе пуçĕнчен ярса тытрĕ:

— Ой!

— Халех штаба леçсе хăвар. Унта каласа парĕ,—терĕ офицер, хăйпе пĕрле пынă салтак çине пăхса.

— Слушаюсь, вашеблагороди!—терĕ салтак. Унтан Андрюша аллинчен тытса ури çине тăратрĕ.

— Ара, пысăк пуçăрпа мĕншĕн эсир ачана хĕнетĕр? Мĕн айăп турĕ вăл сире?— чирлĕ

амăшĕ чупса тухса, Андрюша çăлса юласшăн пулчĕ.

— Кай ватă кăркка!—офицер Андрюш амăшне урипе тапса йăвантарчĕ.

Икĕ уйăх ытла чирпе асапланса типсе хăрнă мĕскĕн хĕрарăм çĕре сăмсипе чикĕнсе анчĕ.

Салтак Андрюша, кашкăр сурăх путеккине тытса кайнă пек, сĕтĕркелесе урама илсе тухрĕ.

— Йытăсем. Ачана ăçта илсе каятăр?!—кăшкăрса юлчĕ Андрюш амăшĕ.

Офицер çӳçĕ-пуçĕ сапаланса кайнă хĕрарăм çине йĕрĕнчĕклĕ çавăрăнса пăхрĕ те:

— Ан ахăр. Халех персе пăрахăп! Йытă ами!—тесе кăшкăрса пăрахрĕ.

IV

Салтак Андрюша сĕтĕркелесе штаба çитерчĕ. Хĕнесе ăнтан янипе, пирĕн Андрюш аран сулкаланса тăрать. Сăмси-çăварĕ, пичĕ-куçĕсем юнпа, тăпрапа варланса пĕтнĕ, кĕпи çурăкĕсенчен ӳчĕ курăнать. Ури тунисем, атăпа тапнипе, кăвакара-кăвакара тухнă.

— Вашевысокороди. Акă çакă ача ĕнтĕ вăл красноармеец шлемне тăхăнса çӳрекенни,—тесе пĕлтерчĕ салтак. Унтан Андрюшăн çăлтăрлă çĕлĕкне сĕтел çине хучĕ.—Акă шлемĕ те.

Хурчăка пек курпун сăмсаллă, вăрăм мăйăхлă, кукша пуçлă, чармака куçлă, шатра питлĕ полковник пĕрре çăлтăрлă çĕлĕк çине, унтан ӳсĕр çын пек аран сулкаланса тăракан Андрюш çине пăхса илчĕ.

— Ну, кала. Ăçтан илтĕн ку çĕлĕке эсĕ?— шăлĕ витĕр ыйтрĕ полковник.

— Илмен эпĕ ăна. Вăрмантан тупрăм,—кĕскен ответлерĕ Андрюш юнлă сурчăкне çăтса янă хыççăн.

— Вăрмантан? Кам пăрахса хăварнă-ши ăна унта?

— Пĕлместĕп,—пуçне пăркаларĕ Андрюш.

— Çапла... Пĕлместĕн?—полковник ури çине тăрса, каллĕ-маллĕ утса çаврăнчĕ. Унтан Андрюш умне пырса тăчĕ.

— Пелместĕп, тетĕн? Кала-ха, эсĕ камсене юрататăн. Офицерсене-и е комиссарсене-и?

Андрюшăн, вăйĕ пĕтнипе, пуçĕ çаврăнса кайрĕ. Вăл тăнă çĕртех урайне чăркуçленсе ларчĕ. Полковник мĕн каланине те лайăххăн илтмерĕ.

— Шыв ĕçтер!—хушрĕ полковник, алăк патĕнче юпа пек хытса тăракан салтака хушса.

— Слушаюсь!—Салтак тулалла хăвăрт тухса, витрепе шыв йăтса кĕчĕ те, пĕр курка тултарса, Андрюшăн çăварĕ патне илсе пычĕ. Андрюш куркари шыва пĕр канмасăр ĕçсе ячĕ. Çăмăл пек туйăнчĕ. Хăш сывларĕ.

— Ну, кала: офицерсене юрататăн-и эсĕ, е комиссарсене?—тепĕр хут ыйтрĕ полковник.

Андрюш ури çине тӳрленсе тăчĕ.

— Никама та юратмастăп,—хуллен каларĕ.

— Комиссарсене те юратмастăн? Апла пулсан мĕншĕн-ха эсĕ вĕсен çĕлĕкне тупса тăхăннă? Мĕншĕн офицерсен картусне тупса тăхăнмастăн?—йĕкĕлтесе ыйтрĕ полковник.

Андрюш пĕр вăхăт чĕнмесĕр шухăша кайса тăчĕ. Унтан, кантри татăлнипе анса ларакан йĕмне çӳлерех çĕклерĕ те:

— Хĕрлĕ çăлтăрлă вăл çĕлĕк, çавăнпа эпĕ ăна юрататăп,—терĕ.

Полковник хăйĕн картусне аллине илчĕ:

— Пăх-ха, офицерсен те картус çамки çинче çăлтăр пекки пур. Кăна юратмастăн-им?— тесе картус какартине пӳрнипе тĕксе кăтартрĕ.

— Вăл çăлтăр мар. Амăрткайăк. Шăвăç татăкĕ,—терĕ Андрюш.

Полковник ачапа шӳт тума хăтланчĕ пулас:

— Ну-ка, офицер картусне тăхăнса пăх. Килĕшет-и сана,—тесе Андрюшăн пуçĕ çине картусне лартрĕ.

Андрюшăн çилли тулса çитрĕ. Вăл пуçĕнчи полковник картусне хывса илчĕ те урайне çĕклесе çапрĕ:

— Мĕншĕн эсĕ мана мăшкăласшăн?! Хăвăн кукша пуçна тăхăнса çӳрекен таса мар картусна манăн таса пуç çине лартса çӳççĕр хăварас тетĕн-им!

Картусне çĕре çĕклесе çапсан, полковник çиленсе кайрĕ. Андрюш ăна парăнасла ача маррине туйса илчĕ.

— Халех илсе тухса, ав, мукаçей кĕлетне хупса лартăр. Çамки тирĕ çине, шлем çумĕнчи çăлтăрпа виçсе, çăлтăр касăр. Ыран ирхине кăтартăр,—тесе приказ пачĕ полковник.

—Рады старатся, вашевысокороди,—тесе честь пачĕ салтак. Андрюша аллинчен çавăрса тытрĕ.

— Ан тыт мана алăран! Эпĕ хам та утса тухатăп,—терĕ Андрюш, салтак аллине чышса ярса.

Шăп çав вăхăтра тата икĕ салтак тепĕр çынна штаба илсе пырса кĕчĕç.

Андрюш пуçне çĕклесе пăхрĕ. Вăл хăйĕн умĕнче—хайхи вăрманта курса калаçнă пăшаллă партизана курчĕ: „Вĕлермен. Чĕрĕлле тытса килнĕ“, тесе шухăшларĕ. „Пичче“, тесе чĕнме тăчĕ. Çук, шарламарĕ.

— Ну, ну, ут! Мĕн куçна чарса пăрахрăн!— Салтак, Андрюша ĕнсинчен чышкаласа, алăкран кăларса ячĕ.

Партизан ача çине тинкерсе пăхса илчĕ: „Ку ачана мĕншĕн айăпласа тыткăна илнĕ-ши?“—тесе шухăшларĕ. Сĕтел çинче выртакан хăйĕн шлемне курсан тин чухларĕ Андрюша мĕншĕн айăпланине. Хăйĕнчен ытла Андрюша шеллерĕ.

— Сволочь! Ачана çапиччен, мана çап!—тесе кăшкăрчĕ партизан салтак çине пăхса.

— Ну, ну, хуллентерех. Эсĕ вĕт кунта тайга вăрманĕнче мар,—тесе малалла чышса ячĕ пĕр салтакĕ партизана.

Аллисене хыçалалла туртса çыхнă партизан урай варрине чăсăлса ӳкрĕ.

— А-а... Ку ватти лекнĕ,—савăнса кулчĕ полковник.

Салтаксем полковник хушнине пурнăçлама пуçларĕç. Андрюш умĕнчех çĕлĕкне çуркаласа, хĕрлĕ çăлтăрне хăйпăтса илчĕç.

— Ну, ача, тӳс. Кайран атаман пулăн,—те-

рĕ пĕр салтакĕ, Андрюшăн аллисене хыçалалла çавăрса тытса.

Тепĕр салтакĕ хĕрлĕ çăлтăрне Андрюшăн çамки çине хурса, виççе пăхрĕ.

— Аван, шăп кĕрсе ларать. Ха-ха-ха!—ахăлтатса кулчĕ.

Андрюш малалла мĕн пуласса кĕтет. Мел пулсан, хăй шухăшĕпе, салтаксене тем туса тăкăччĕ. Анчах вăл çамрăк—вуникĕ çулхи ача, мĕн тума пултартăр. Салтаксем иккĕн, ватă, сухаллăскерсем. Вĕсен аллисенче пăшал. Андрюшăн нимĕн те çук, пушă алăпа. Кĕсъинче пекĕ пурччĕ. Ăна та туртса илчĕç. Çав пекĕ пулсан—вăл халех салтаксен хырăмĕсене чике-чике çурса, пырши-пакартисене юхтарса кăларĕччĕ. Мĕнле намăс мар-ши çак салтаксене пĕчĕк ача-на асаплантарма?

Салтак, хĕç вĕçĕпе Андрюшăн çамки тирĕ çине пиллĕк кĕтеслĕ çăлтăр каса пуçларĕ.

Андрюш мĕнле çирĕп ача пулсан та:

— Ой! ой! — кăшкăрать. Питçăмартийĕсем тăрăх шăпăртатса вĕри юн юхса анать.

— Ан ахăр. Ку çăлтăр ĕнтĕ çĕлĕк çумĕнчи çăлтăр пек мар, çĕтĕлмĕ, кивелмĕ, ĕмĕрпех çамку çумĕнче çакăнса çӳрĕ,—мăшкăласа кулать салтак.

Чылай асаплантарсан, Андрюшăн сасси лăпланчĕ. Нумай юн юхнипе, тăнĕ çухалчĕ. Малалла мĕн пулнине тĕлĕкри пек çеç астăвать. Куçĕ умĕнче сухаллă салтаксен мĕлке пек мĕкĕлтетеççĕ.

V

Каç пулчĕ. Çанталăка каçхи хура сăн хупласа илчĕ. Ялта йытăсем вĕреççĕ. Унта-кунта çынсем кăшкăркалани илтĕнет.

Нумай-и, сахал-и вăхăт иртсен, суранлă çамки вут пек пĕçерсе ыратнипе тата çунса каяс пек ĕçесси килнипе, Андрюшăн тăнĕ çитсе кĕчĕ. Юн хĕвĕнсе, куçхупанкисем çĕленсе ларнă куçĕсене пўрнисемпе тăрмаласа уçрĕ. Йĕри-тавра пăхкаларĕ: кĕлетре тĕттĕм, нимĕн те курăнмасть, шăшисем çеç: чик-чик тукалаççĕ. „Чăн-ши ку, тĕлĕк-ши.Ăçта-ши эпĕ"—шухăшлать. Чухласа илеймест. Аллипе хыпаласа пăхать. Çук, тĕлĕк мар, хĕнесе пĕтернипе, ўт-тирĕ йĕппе чикнĕ пек ыратать. Çăвар ăшĕ типсе ларнă. Чĕлхине çыртса пĕтернипе шыçăнса кайнă, çăвар, калама та çук, ыратать. Ура çине тăчĕ. Йĕри-тавра стена. Пĕр вырăнтан çеç пăртак çутă курăнать. Çутă патне утса пычĕ. Чухларĕ: кĕлет алăкĕ. Хăмаран пуранă çўллĕ пўлме. Ун ăшĕнче тырă. Андрюш вăрманта тĕл пулнă пăшаллă çынна асне илчĕ: „Халĕ мĕн турĕç-ши ĕнтĕ ăна? Ăçта хучĕç-ши? Вĕлерчĕç пулĕ", тесе шухăшларĕ. Кĕлет алăкĕ шăтăкĕнчен пăхрĕ. Тулта пĕр салтак пăшал тытса хурал тăрать: „Мана хураллать ĕнтĕ ку. Мĕнле хăтăлас. Çутăлсан каллех асаплантараççĕ ĕнтĕ вĕсем мана", тесе шухăшлать. Çав вăхăтра хăй хыçĕнче пĕр çын йывăррăн сывласа ахлатрĕ.

Андрюш аллисемпе хыпалашса çынна тупрĕ:

— Кам эсĕ?—пăшăлтатса ыйтрĕ.

— Эпĕ,—хăрăлтатрĕ çын.

Андрюш ăна сассинчен палларĕ: вăл хăйне çăлтăрлă çĕлĕк паракан партизан пулчĕ.

— Пичче, эсĕ вĕт ку!—хăй те сисмерĕ, чуть кăшкăрса яраччĕ.

— Асту, ытла ан шарла, шăллăм. Хурал тăракан салтак илтĕ,—терĕ партизан хуллен. Унтан вĕсем пăшăлтатса калаçа пуçларĕç. Андрюш хăйĕн çамки тирĕ çине çăлтăр каснине каласа пачĕ.

— Ы-ых, тăшмансем! Ну, ан хуйхăр, Андрюш. Пире вĕлерсен те, хĕрлисем пурĕпĕрех вĕсене çĕнтереççĕ. Ун чухне вара хăйсене те пĕр пек кучченеç пулĕ,—тесе Андрюша ыталаса юратрĕ партизан.

Тĕттĕм çĕр майĕпен шуса иртет. Ял лăпкă мар. Унта та кунта ача-пăчасем йĕреççĕ. Пĕри таçта „хурах!“ кăшкăрать.

— Ав, илтетĕн-и, Андрюш, яла çаратаççĕ салтаксем.

— Илтетĕп,—пăшăлтатать Андрюш.

— Андрюш, мĕнле тухса тарас пирĕн ку кĕлетрен?—тет партизан хуллен.

Вĕсем шуррисен тыткăнĕнче, кĕлетре хупăнса лараççĕ пулсан та, шанчăкĕсене çухатмаççĕ. Мĕнле те пулсан хăтăлма тăрăшаççĕ. Апла та, капла та пурĕпĕр вилĕм. Вăхăт кĕтмест. Çĕр иртет. Çутăласси çывхарать. Автансем иккĕмĕш хут авăтса ячĕç.

Андрюш аллисемпе хыпашласа пӳлме çине хăпарчĕ.

— Пичче, кĕлет тăррине улăмпа çеç витнĕ. Улăмне çăлса шăтаратăп.

— Шăтар.

Андрюш улăма чаштăртаттарса çăла пуçларĕ. Васкаса ĕçленипе, çан-çурăмĕ ыратнине, вăйĕ пĕтнине манса кайрĕ. Пĕтĕм шухăшĕ: мĕнле те пулсан хăтăлас. Хăй çеç мар, пуринчен ытла унăн партизана çăлас шухăш. Пиллĕк минутран Андрюш кĕлет тăрринчи улăма шăтарчĕ. Малтан пуçне кăларса пăхрĕ. Курать: хăйсене хурал тăракан салтак кĕлет çумне тăнă та, пăшалĕн кĕпçи çине таянса тĕлĕрет.

— Пичче, тухмалли шăтăк хатĕр. Кам малтан тухать?—тесе ыйтрĕ Андрюш.

— Эсĕ тух, Андрюш. Иксĕмĕртен пĕри хăтăлма тивĕçлĕ эпир. Андрюш, эсĕ хăтăлсан, тӳрех вăрмана, хамăр курса калаçнă вырăна кай. Унтан инçе мар пĕр вар пур. Çавăнта пирĕн партизансен отрячĕ тăрать. Вĕсем эпĕ шуррисен аллине тыткăна лекнине пĕлмеççĕ. Яла кайнă тесе, кĕтеççĕ ĕнтĕ. Çитсенех кунти ĕçсем çинчен каласа пар,—тесе вĕрентрĕ партизан.

— Юрĕ, пичче.

Акă Андрюш шăтăкран тухрĕ. Шурăмпуç çăлтăрĕ фонарь çутнă пек ялтăртатса хăпарать. Автансем çунаттисене çапса авăтаççĕ. Ял çывăрать. Тутлă ыйăх вăхăчĕ çитнĕ. Андрюш, кушак пек, пĕр сасăсăр çĕре анчĕ. Салтак сисмерĕ. Вăл пăшалĕ çине таяннă та хăрăлтатсах çывăрать. Тен ним сисмесĕрех тăрса юлатчĕ пулĕ. Анчах, Андрюш, салтак çине пăхса утнипе, курмарĕ те, урлă выртакан пĕрене çине такăнса ӳкрĕ. Салтак ыйхинчен вăранчĕ.

— Стой! Кам ҫӳрет кунта?—кӑшкӑрса пӑшалне пеме хатӗр тытрӗ.

Андрюш сиксе тӑчӗ те, пӗтӗм вӑйне пуҫтарса, тепӗр кӗлет хыҫнелле тапса сикрӗ. Унтан ҫатан урлӑ сиксе каҫса, пахчаналла кӗрсе кайрӗ.

— Стой!—салтак Андрюш хыҫӗнчен хӑваласа пырать. Пӑшалӗпе пересшӗн пулчӗ, переймерӗ. Ача таҫта кӗрсе кайрӗ.

Ҫак вӑхӑтра партизаншӑн калама ҫук усӑллӑ вӑхӑт пулчӗ. Вӑл ҫӑмӑлах тарса хӑтӑлчӗ.

Андрюш пӗр еннелле, партизан тепӗр еннелле тарса курӑнми пулчӗҫ. Салтак унталла чупрӗ, кунталла пӑхрӗ, нимӗн те тӑваймарӗ. Тыткӑнри ҫынсене тартнӑшӑн хӑйне айӑпласран хӑраса, кӗлет алӑкне питӗрнӗ ҫӑрине ҫапса ватрӗ те, алӑкне уҫса пӑрахрӗ. Унтан хаяр сасӑпа:

— Хурах! Хурах!—кӑшкӑрса, пӑшалӗпе ҫӳлелле пере пуҫларӗ.

Пӑшал сассине илтсен офицерсем, салтаксем пуҫтарӑнчӗҫ.

— Мӗн пулчӗ?—ыйтаҫҫӗ.

— Ялти мужиксем, темиҫен пуҫтарӑнса килчӗҫ те, хама хупӑрласа илсе, тытса тӑчӗҫ. Ав, кӗлет алӑкне питӗрнӗ ҫӑрана ҫӗмӗрсе, тыткӑнри ҫынсене кӑларса ячӗҫ. Унтан хӑйсем те тарса пӗтрӗҫ,—тесе суйрӗ салтак. Ҫук, салтак пурпӗрех хӑйӗн айӑпне пытараймарӗ. Урса ҫитнӗ полковник наганне туртса кӑларчӗ те, ҫавӑнтах салтака персе пӑрахрӗ.

VI

Андрюш пахчасем урлă каçса, анкартисем хыçне тухрĕ. Унтан вăл тӳрех вăрманалла кĕрсе кайрĕ. Партизанпа курса калаçнă вырăна пычĕ. Пăхкаларĕ. Никам та курăнмасть. Унтан вăл, партизан каланă тăрăх, вар еннелле утрĕ. Тӳсме çук ĕçесси килет, суранĕсем чикĕшсе ыратаççĕ. Курăк çине вăйлă сывлăм ӳкнипе шыва кĕрсе тухнă пек йĕп-йĕпе. Йĕплĕ курăксем çара урисене чиксе ыраттараççĕ. Андрюш ăна пăхмасть. Вăл варалла васкаса анать. „Вар тĕпĕнче шыв пур ĕнтĕ. Пĕр тăраниччен ĕçетĕп,—тесе шухăшлать.—Унтан партизансене шырама пуçлатăп. Пичче хăтăлчĕ-ши?“—хăйпе пĕрле кĕлетре ларнă партизана асне илет.

Сасартăк умĕнче курăк чăштăр-чăштăр туса илчĕ. Андрюш хăраса ӳкрĕ. Чарăнса тăчĕ. Мĕн унта? Тен каллех шуррисен салтакĕсем? Андрюш шăппăн итлесе тăрать. Малалла мĕн пуласса кĕтет. Шуррисен салтакĕсем пулсан—халех тапса сикме хатĕр. Кам пĕлет, тен унта партизансем çĕр каçнă? Халĕ ыйхинчен вăраннă. Апла тесен—калаçĕччĕç, сас-чӳ илтĕнмест.

Андрюш çапах та курăк чаштăртатакан çĕрелле хуллен утса пычĕ. Пăхать: унта упа амăшĕ икĕ çурине чĕчĕ ĕмĕртсе выртать.

Андрюш упасене хăратам тесе шутларĕ:

— Уй!—кăшкăрса ячĕ.

— Упа амăшĕ мĕкĕрсе, икĕ ури çине сиксе тăчĕ. Андрюш патнелле пырать. Ача хăранипе

çавăрăнса тарма тăчĕ, курăкпа сыхланса ӳкрĕ. Упа вăрăм-вăрăм ярса пусать. Çӳрисем хыçĕнчен сиккелесе выляса пыраççĕ. „Шуррисенчен тарса хăтăлтăм. Упа çăварне çитсе лекрĕм",— тесе шухăшларĕ Андрюш. Хăй те сисмерĕ:

—Пулăшăр!—тесе чунхавалĕпе кăшкăрса ячĕ. Вăрман таçта çити янраса кайрĕ.

Андрюш аран сиксе тăчĕ, йывăç тăррине хăпарса кайма хăтланчĕ. Упа амăшĕ çывăхах çитрĕ. Акă халех туртса çурма хатĕр. Шăлĕсене шатăртаттарать, сурчăкне сирпĕтет.

Андрюш йывăç тăррине хăпарса ĕлкĕреймерĕ. Урăх йывăç патне чупса пырса, пытанса тăчĕ. Упа йывăçа малти урисемпе ыталаса тытрĕ.

Çав вăхăтра Андрюш хăйĕнчен инçе мар пĕр çын курчĕ. Ку çын та шĕвреке тăрăллă, хĕрлĕ çăлтăрлă çĕлĕк тăхăннă. Аллине пăшал тытнă.

— Пичче, пулăш! Упа тытать мана!—йăлăнса, чунхавалĕпе кăшкăрчĕ Андрюш.

Партизан пăшалĕпе упа амăшĕн çамкинчен тĕллерĕ те: ух! персе ячĕ.

Упа мĕкĕрсе, месерле çавăрăнса ӳкрĕ. Çурисем амăшĕ çине сиксе ларчĕç. Вĕсем амăшĕ ĕмĕртме выртрĕ терĕç курăнать, чĕчĕ ĕмесшĕн нăйкăшаççĕ.

Андрюш пăшаллă çын патне пычĕ.

— Пичче, халĕ те эсĕ пултăн. Унсăрăн вăл мана халех тытса çиетчĕ,—терĕ Андрюш чĕтĕрекен сассипе.

Пăшаллă çын, Андрюшăн юнлă питне-куçне, çурkаланса пĕтнĕ кĕпи-йĕмне курсан, тĕлĕнсех кайрĕ.

— Ара, ачам, сана упа тулларĕ-им?—тесе ыйтрĕ.

— Çук, упа мар. Эпĕ шуррисен аллинчен тарса хăтăлтăм. Вĕсем манăн çамка тирĕ çине, санăн çĕлĕк çумĕнчи çăлтăр пек çăлтăр касса мана асаплантарчĕç. Манпа пĕрле тепĕр партизан пурччĕ. Пĕлместĕп, вăл те хăтăлчĕ, те çук. Хăтăлаймарĕ пулсан, паян вĕлерессĕ ĕнтĕ ăна,—тесе пĕлтерчĕ Андрюш.

— Ав, мĕншĕн упа сана тапăннă. Эсĕ юнлă... Леш, эсĕ пĕлекен партизан мĕнле çын вăл?—ыйтрĕ пăшаллă çын.

— Сан пекех, çăлтăрлă çĕлĕк тăхăнса çӳрет. Пăшалĕ те пур,—пĕлтерчĕ Андрюш. Унтан вăл ĕç мĕнле пулнине каласа пачĕ.

— Ачам, айда хăвăртрах. Упа амăшĕ вилнĕ. Çурисем амăшне пăрахса ниçта та каймĕç. Вĕсене кайран тирпейлĕпĕр. Леш, санпа пĕрле пулнă партизан вăл—пирĕн отрядран. Ăна хăтарас пулать,—терĕ пăшаллă партизан.

Унтан вĕсем вар тĕпнелле анса кайрĕç.

Хĕвел хĕрелсе тухрĕ, вăрман çинелле кармашса хăпарчĕ. Çанталăкăн чи илемлĕ вăхăчĕ. Йĕри-тавра тĕрлĕ кайăк-кĕшĕксем юрласа илем парасçĕ. Шăна-пăвансем сĕрлесе вĕçеççĕ.

Андрюшпа партизан вар тĕпне анса çитеймерĕç—вĕсен умне шуррисенчен хăтăлнă партизан çитсе тухрĕ.

— Ах, аран хӑтӑлтӑм! Андрюш, эсӗ те кунта ҫитнӗ. Аван! Халӗ ӗнтӗ эпир вӗсене парӑпӑр,— терӗ партизан.

Унтан вӗсем ҫырмана анса шыв ӗҫрӗҫ те отряд патнелле утрӗҫ.

— Усманов юлташ, эпир сана пӗтӗмпех ҫухатрӑмӑр. Ялта пурӑнать пулӗ тесе, шырама кайма тухрӑм,—терӗ упа амӑшне персе вӗлернӗ партизан.

— Андрюша тавтӑвас пулать. Ҫавӑ хӑтарчӗ мана,—терӗ Усманов.

Андрюш савӑнӑҫлӑн кулчӗ:

— Эпӗ хӑтарман сана, пичче, пӗрле хӑтӑлтӑмӑр.

VII

Ывӑлӗшӗн хуйхӑрнипе Андрюш амӑшне вӗҫӗмрен ик-виҫ хут тытса пӑрахрӗ. Тӑнӗ кӗрсен вӑл хӑйне-хӑй тирпейленсе, кравать ҫине выртрӗ: „Ульяна ӑҫта ҫӳрет-ши тата? Мӗнле те пулсан пӗлесчӗ, Андрюша мӗн турӗҫ-ши?"—тесе хуйхӑрчӗ.

Ҫак вӑхӑтра пӗр офицер тата икӗ салтак пырса кӗчӗҫ.

— Ну, ватӑ кӑркка! Ывӑлу ӑҫта? Кала тӳррипе! Унсӑрӑн начар пулӗ!—терӗ офицер кӑшкӑрса.

Хӗрарӑм сиксе чӗтӗрет. Халӗ ӗнтӗ вӑл хӑйне тытса кайма килнӗ пулӗ тесе хӑрать.

— Андрюша ӗнер хӑвӑр тытса кайрӑр вӗт. Ҫавӑнтан вара вӑл киле таврӑнман.

— Суятăн! Ăна мужиксем тарма пулăшнă. Çамрăкскер, киле таврăнмасан, ниçта та кайма пултараймасть. Халех тупса пар!—урине тапса кăшкăрать офицер.

— Акă, çутă хĕвел. Суятăп пулсан, халех çĕр айне анса каям. Андрюш киле таврăнман,—терĕ Андрюш амăшĕ, офицер çине тилмĕрсе пăхса.

Салтаксем ун сăмахне ĕненмеççĕ, çуртне айĕн-çийĕн ухтарса, Андрюша шыраççĕ. Анчах вĕсен тăрăшни ахалех. Андрюш çук.

— Тăр, ватă кăркка. Мĕн чире персе вырта-тăн!—офицер хĕрарăма уринчен тытса, урайне сĕтĕрсе антарчĕ.

Андрюш амăшĕ хаяр саспа кăшкăрса ячĕ те, çавăнтах ăна тытса пăрахма пуçларĕ. Вăл урисемпе тапăртатать, аллисемпе çапкаланать, пуçĕпе урайне çапать.

Салтаксемпе офицер ахăлтатса кулаççĕ.

— Ну-ка, пĕр витре сивĕ шыв илсе кĕрĕр. Чирне лăплантарар,—терĕ офицер.

Пĕр салтакĕ хăвăрт тухса, пĕр витре сивĕ çăл шывĕ йăтса кĕчĕ.

— Яр пуçĕ çине!—хушрĕ офицер.

Салтак, ăнсăр выртакан хĕрарăм çине сивĕ шыв чашлаттарса сапрĕ.

Хĕрарăм каллех хутлана-хутлана, тапăртата пуçларĕ.

Çак вăхăтра Ульяна пырса кĕчĕ.

— Пиччесем, мĕншĕн эсир чирлĕ аннене асап-лантаратăр? Ăна вĕт тытса пăрахать,—тесе амĕш умне пырса тăчĕ Ульяна.

Офицерпе салтаксем тинех ӗненчӗҫ: хӗрарӑм юри тумасть, ӑна чӑнах та тытса пӑрахать. Унтан вӗсем хӑвӑрт тухса кайрӗҫ.

Чылай выртсан хӗрарӑмӑн тӑнӗ кӗчӗ.

— Ульяна, ачам. Мӗн пулнӑ мана?—куҫӗсене уҫса хуллен пӑшӑлтатрӗ вӑл.

— Салтаксем—сӑмахне каласа пӗтерейменрӗ Ульяна, йӗрсе ячӗ.

— Ҫав тӑшмансемех манӑн чуна илеҫҫӗ ӗнтӗ. Андрюш, Андрюша мӗн турӗҫ-ши?—тесе вӑрӑмӑн сывларӗ. Хӑй вилес патне ҫитнӗ пулсан та, ывӑлне асӑнать. Сӑнӗ сап-сарӑ сарӑхнӑ. Шӑммисем саланса каясран ӳчӗ ҫеҫ тытса тӑрать. Кӑлкан пек ҫӳҫӗ тӑкӑнса пӗтнӗ, куҫӗсем анса ларнӑ, пӗтӗмпех вилнӗ ҫын сӑнӗ ҫапнӑ.

— Анне, ан хуйхӑр-ха. Пиччепе вӗсем нимӗн те тӑвайман. Вӑл тухса тарнӑ,—тесе амӑшне лӑплантарать Ульяна.

— Ӑҫтан чӑттӑр? Ҫамки ҫине ҫӑлтӑр каснӑ, тет, вӗт. Ҫав ҫӑлтӑрлӑ ҫӗлӗк пиркиех пуҫне ҫирӗ ачам. Таҫтан тупса тавӑрнчӗ ҫав ҫӗлӗке?—тесе тарӑхать амӑшӗ.

— Хам куҫпа куртӑм, пиччене хупса лартнӑ кӗлетӗн алӑкӗ ҫӗмрӗк. Тата тӑрри те шӑтӑк.

— Ӗненместӗп. Суяҫҫӗ вӗсем: тарнӑ тесе. Тарман, вӗлернӗ ӗнтӗ вӗсем Андрюша.

Андрюш амӑшӗн чирӗ йывӑрланать. Вӑхӑт-вӑхӑт вӑл вилес патнех ҫитет.

Ульяна, тӑлӑха тӑрса юласран хӑраса, татӑлсах йӗрет.

Шуррисен салтакӗсем яла ҫаратаҫҫӗ. Пур-и,

çук-и, ăна-кăна пĕлмеççĕ. Пырса кĕреççĕ те:

— Хатĕрле апат!

— Давай эрех!—тесе сеç ахăраççĕ.

Ыйтнине тупса памасан, хĕнесе тухса каяççĕ. Çак хушăра миçе арçынна, миçе хĕрарăма хĕнерĕç пулĕ. Ăна шутласа та кăларма çук. Ялта чăх-чĕппе, хур-кăвакалсене хăвармарĕç. Мĕн курнă—тытаççĕ те пусаççĕ. Хуçинех пĕçерме хушаççĕ.

...Тул çутăлас умĕн. Шăп тутлă ыйăх вăхăчĕ. Андрюш амăшĕ, тытса пăрахса иртсе кайнă хыççăн, шухăша кайса выртать. „Чĕрĕлейĕп-ши? Пĕрре те пулин Андрюша курасчĕ. Вара вилсен те ўкĕнмĕттĕм“, тесе шухăшлать. Унччен те пулмарĕ сасăсем янтра пуçларĕç:

— Хĕрлисем!

— Партизансем!

Тĕпĕр-тĕпĕр лаша ури сассисем илтĕнчĕç. Пăшал сассисем: ух! ух! кĕрлерĕç.

— Ульяна ачам. Тăр-ха. Пăх мĕн шавлаççĕ унта?—Андрюш амăшĕ тутлă ыйăхпа çывăракан хĕрне вăратрĕ.

Ульяна тăрса чўречерен пăхрĕ.

Урампа шуррисен салтакĕсем тараççĕ. Пулемет такăлтатать.

—Ачам, камсем переççĕ унта?

— Шуррисене,—пĕлтерет Ульяна.

— Хĕрлисем çитрĕç пулĕ!

Андрюш амăшĕ, чирлĕ пулсан та, чўрече умне пырса тăчĕ. Тинкерсе пăхать.

Хĕрўллĕ çапăçу пĕр сехет хушши пычĕ.

Шуррисем каллĕ-маллĕ чупкаларĕç. Ялтан тухса тарасшăн пулчĕç. Çук, ăçта пăхнă унта салтаксем, пусса пăрахнă сыснасем пек, юн юхтарса выртаççĕ. Хăшĕ вилнĕ, хăшĕ суранланса пĕтнĕ.

Çутăлчĕ. Яла партизан отрячĕ пырса кĕчĕ. Малта хĕрлĕ ялав вĕлкĕшет. Ав, отряд командирĕ Щетинкин пырать. Унпа юнашăр кăвак лаша утланнă Андрюш килет. Андрюшăн пуçĕнче те ыттисенни пекех хĕрлĕ çăлтăрлă çĕлĕк. Аллинче винтовка, пилĕкĕнчен кĕске пăшал çакса янă. Урисенче сăран атă. Паллама та çук, чăн-чăн партизан. Çитменне тата шинел тăхăннă. Суранлă çамкине шурă бинтăпа çавăрса çыхнă. Лаши мăйĕнчен икĕ упа çӳрине вĕренсемпе кăкарса янă. Вĕсем урлă урисемпе лапланттарса пусса утаççĕ.

— Ха, пăхăр-ха, пăхăр! Леш, упа çӳрисене çавăтса пыраканни Андрюш тĕслех!

— Çавă—Андрюш!

— Андрюш!—кăшкăраççĕ отряда кĕтсе илекен çынсем.

Пуринчен ытла ача-пăчасем савăннă. Сиккелесе чупаççĕ.

— Андрюш!

— Андрюш!

Андрюш йĕнер пускăçĕсем çине урисемпе тăрарах, лаши çинче тӳрĕ ларса пырать, кăкăрне малалла каçăртнă.

Ывăлин ятне илтсен, чирлĕ амăшĕ те урама тухрĕ.

— Андрюш ачам! Эсĕ чĕрĕ-çке!

Андрюш, лашине чарса siksе анчĕ те, амăшне ыталаса илчĕ.

— Анне!—чуптăвать амăшне.

— Пичче!—Ульяна та ыталарĕ пиччĕшне.

— Спасибо сана, амăшĕ, çакăн пек герой çуратса ÿстернĕшĕн—тесе Андрюш амăшне тавтурĕ Щетинкин. Унтан аллинчен тытса, питçăмартийĕсенчен виçĕ хут чуптурĕ.

— Хăвăра тавтапуç, ачамсем, манăн ачама вилĕмрен çăлнăшăн,—пăшăлтатрĕ Андрюш амăшĕ. Халĕ ĕнтĕ вăл чирлĕ çын пек мар, тутисем кулаççĕ, куçĕсем выляççĕ...

Партизансем, Андрюшпа амăшне мухтаса:

— Урра! Урра!—кăшкăраççĕ.

Тайга вăрманĕ хыçĕнчен хĕвел хĕрелсе тухать.

Ялта савăнăç.

Редактор Г. И. Краснов

Подписано к печати 11-XII 41 г.
НТ 6691. Объем 2,25 п. л.
Тираж 2.700. Заказ № 589.

г. Чебоксары, тип. № 1 Упр. издат.
и полиграфии при СНК ЧАССР

16
О.Т.К.

Цена 1 р. 40 коп.

М. ДАНИЛОВ-ЧАЛДУН

ТАЕЖНЫЕ БОГАТЫРИ

Рассказы

Госиздат ЧАССР
1941